

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการวิจัย เรื่อง “การถ่ายทอดภูมิปัญญาเรือกอและในจังหวัดชายแดนใต้” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา
2. แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอด
3. แนวคิดเกี่ยวกับความรู้และการจัดการความรู้
4. แนวคิดเกี่ยวกับปราชญ์ชาวบ้าน
5. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์
6. แนวคิดเกี่ยวกับเรือกอและ
7. บริบทชุมชน
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
9. กรอบแนวคิดการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา

1.1 ความหมายภูมิปัญญา

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544, น. 42) อธิบายว่าภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถความชัดเจนที่กลุ่มชน ได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพ ในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ติดต่อกันแล้วปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ ในสิ่งแวดล้อมบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น เพื่อแก้ปัญหาและปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง

สุริวงศ์ พงศ์ไพมูลย์ (2541 อ้างถึงใน ปราณี ตันตยานนุตร, 2551, น. 4) มองว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง วิธีการจัดการ วิธีการขึ้นนำ และการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือในกลุ่มชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสั่งสมองงามขึ้นจากความรอบรู้ ประสบการณ์ ผนวกด้วยญาณทัศนะ (ความเฉียบคมในการหยั่งเห็น หยั่งรู้ ที่ลุ่มลึกกว่าวิสัยทัศน์) เป็นรากฐาน รากเหง้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน จึงมักเกี่ยวเนื่องกับการนำสภาวะตามธรรมชาติที่อยู่ในวิสัยที่จะจัดการได้หรือภาวะที่เกิดจากการกระทำ การเสาะสร้างของคนรุ่นก่อน ๆ มาปรับแปรอให้เกื้อกูลแก่การดำรงชีพขั้นพื้นฐานหรือปัจจัย 4 แล้วภูมิปัญญาเหล่านั้นค่อย ๆ แดกหน่อต่อยอดเป็นภูมิปัญญาเพื่อจรรโลงจิตใจ เป็นเครื่องประเทืองอารมณ์ อันได้แก่ ภูมิปัญญาประเภทงานช่างฝีมือและศิลปกรรมพื้นบ้าน

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2547 อ้างถึงใน ปราณี ตันตยานบุตร, 2551, น. 5) ให้ความหมายของภูมิปัญญาไว้ว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสังสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ประยุกต์ พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่งอกงามขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย

เสรี พงศ์พิศ (2545 อ้างถึงใน ปราณี ตันตยานบุตร, 2551, น. 3) ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทยที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับแนวความคิด วิเคราะห์ ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของตนเอง จนเกิดการหลอมรวมเป็นแนวคิด ในการแก้ไขปัญหาที่เป็นลักษณะของตนเองที่สามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัย ในการแก้ปัญหาของการดำรงชีวิต

สามารถ จันทรสุริย์ (2536, น. 146 อ้างถึงใน ธัญธัช วิภัติภูมิประเทศ, 2553, น. 8) อธิบายว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นเพ รากฐานความรู้ของชาวบ้านหรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมา ทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง และทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้สะสมที่สืบต่อกันมา กล่าวอีกนัยหนึ่งภูมิปัญญาหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองและนำมาใช้แก้ปัญหา เป็นสติปัญญาเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งในแง่มุมที่กว้างและลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้เหมาะสมกับกาลสมัย

กล่าวโดยสรุป การนิยามความหมายของภูมิปัญญาจากนักวิชาการข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถที่กลุ่มชน ได้จากประสบการณ์ที่สังสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพ ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหา ประกอบกับแนวความคิด วิเคราะห์ ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ

1.2 ประเภทของภูมิปัญญา

ผู้วิจัยพบว่า มีเกณฑ์ในการจัดแบ่งประเภทภูมิปัญญาที่หลากหลาย ซึ่งขึ้นอยู่กับมุมมองหรือวัตถุประสงค์ของนักวิชาการแต่ละท่าน ดังนี้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544, น. 45-46) ได้กำหนดประเภทของภูมิปัญญา เพื่อเป็นกรอบในการศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาสู่ภูมิภาค วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย” ไว้ดังนี้

(1) ความเชื่อและโลกทัศน์ ที่บ่งบอกลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

(2) วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา การปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม และกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

(3) ศิลปหัตถกรรมและประดิษฐกรรม ในรูปเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ตามพื้นฐานวิถีที่หลากหลายระหว่างภูมิภาค

(4) กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การศึกษาอบรมและการแก้ปัญหา ตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

พัชรินทร์ สิริสุนทร (2550) อธิบายว่า ลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญามี 2 ประการ คือ ลักษณะของภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม ได้แก่ กระบวนการคิด โลกทัศน์ ค่านิยม ความเชื่อ คุณค่าและความหมายที่คนให้แก่สรรพสิ่งรอบตัว ตลอดจนปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของบุคคล เช่น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น และลักษณะภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ผลผลิตขององค์ความรู้ของคนในสังคมนั้น ๆ เช่น ศิลปหัตถกรรม รูปแบบการทำเกษตรกรรม ดนตรี อุปกรณ์เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น สำหรับประเภทของภูมิปัญญามีด้วยกันหลายด้าน ซึ่งในท้องถิ่นจะปรากฏให้เห็นในเรื่องของการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ตลอดจนสิ่งก่อสร้าง เครื่องใช้ เครื่องมือต่าง ๆ จึงมีลักษณะเป็นรูปธรรมและนามธรรมที่ถ่ายทอดกันมา

แม้ว่าลักษณะของภูมิปัญญาดังกล่าว จะมีความแตกต่างกันเรื่องของคุณลักษณะ แต่พบว่าภูมิปัญญามีคุณสมบัติที่สำคัญที่มีความสอดคล้องกัน ได้แก่ (พัชรินทร์ สิริสุนทร, 2550)

- (1) เป็นองค์รวมมีการบูรณาการกับองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ บุคคล สังคม ธรรมชาติ
- (2) ให้ความสำคัญกับดุลยภาพ และเอกภาพขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- (3) มีความเชื่อมโยงกับระบบต่าง ๆ ของสังคมทั้งระบบ
- (4) มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

ปราณี ตันตยานบุตร (2551, น. 15) ได้แบ่งภูมิปัญญาออก 2 ลักษณะ ได้แก่

(1) ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ และปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

(2) ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การเกษตร หัตถกรรม การทำมาหากิน ศิลปะ ดนตรี และอื่น ๆ

ยศ สันตสมบัติ (2544 อ้างถึงใน ธัญธัช วิภัติภูมิประเทศ, 2553, น. 11-12) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 3 ระดับดังนี้

(1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นระดับองค์ความรู้ หมายถึง ภูมิปัญญาในส่วนที่เป็นพื้นฐานที่สุด หรืออาจเรียกได้ว่าเป็น “ความรู้เชิงเทคนิค” เช่น พืชชนิดใดบ้างที่กินได้ อะไรกินไม่ได้ พืชและสัตว์แต่ละชนิดมีคุณและโทษอย่างไร พืชชนิดใดบ้างที่เป็นยา แก้อะไรได้

(2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นระดับระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร หมายถึง องค์ความรู้ที่มีความซับซ้อนและพัฒนาขึ้นมาจากความรู้เชิงเทคนิค เช่น วิธีการคัดเลือกผืนป่าเพื่อตัดฟันโค่นเผา การพิจารณาคุณสมบัติของดิน การคัดเลือกและเก็บรักษาสายพันธุ์พืชสำคัญ องค์ความรู้เกี่ยวกับการ

สร้างระบบการจัดการน้ำ การทำเหมืองฝาย การทดน้ำและควบคุมน้ำ และการพัฒนารูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมและองค์กรเพื่อจัดการการผลิต ซึ่งอาจออกมาในรูปแบบของคณะกรรมการ

(3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นระดับความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติ การสร้างระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชน จะทำให้เกิดความจำเป็นในการที่จะต้องออกกฎระเบียบเพื่อให้เป็นแบบแผน และบรรทัดฐานร่วมกันของชุมชน โดยปกติแล้วการแสดงออกของอำนาจจะออกมาในรูปแบบของความเชื่อ พิธีกรรม และการสร้างจารีตประเพณี เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าก่อให้เกิดประเพณี การใช้ป่าอย่างอ่อนน้อมยำเกรง ตระหนักถึงบุญคุณของป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

กล่าวโดยสรุป จากนิยามของคำที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภูมิปัญญาสรุปได้ว่า คำว่า ภูมิปัญญาอาจปรากฏออกมาทั้งในรูปของคำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทของการใช้คำนั้น ๆ เช่น หากภูมิปัญญาเกิดขึ้นในระดับปัจเจกบุคคลจะเรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน และในกรณีที่ภูมิปัญญาชาวบ้านมีการแพร่หลายในท้องถิ่น จึงจะเรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือหากจะกล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ขยายครอบคลุมไปทั้งชาติจะเรียกว่า ภูมิปัญญาไทย สำหรับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอใช้คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าเป็นภูมิปัญญาของเรือกอและ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดชายแดนใต้

2. แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอด

2.1 ความหมายและลักษณะของการถ่ายทอด

สามารถ จันทรสุรีย์ (2536, น. 150-152 อ้างถึงใน ธัญธัช วิภัติภูมิประเทศ, 2553, น. 16-17) ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตน สังสมความรู้ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอด และย่อมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือผีต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบทอดกันมา สำหรับวิธีการถ่ายทอดโดยมีเกณฑ์ คือ อายุหรือช่วงวัยของผู้รับการถ่ายทอด ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 วิธีได้แก่

(1) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้น ในสิ่งที่ใกล้ตัว กิจกรรมการถ่ายทอดจึงต้องมีความง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำตามตัวอย่าง การเล่น ปริศนาคำทาย วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัย และบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

(2) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่อถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มากมายพอสมควรและเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดจึงทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรง หรือบอกเล่าผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่นซึ่งจะมีขั้นตอน มีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวอยู่ทุกครั้ง รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ ซึ่งมีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์

ดวงฤทัย อรรถแสง (2552) อธิบายว่า การถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายไปโดยอัตโนมัติ ไม่ได้เรียนวิชาการสอนมาจากสถาบันใด ๆ และจะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิต คือการเรียนการสอนที่เกิดจากการเลียนแบบและการจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัว และมีวิธีการถ่ายทอด 2 รูปแบบ คือ

- (1) ใช้วิธีสาธิต คือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายขั้นตอนให้ผู้เขียนเข้าใจและผู้เรียนปฏิบัติตาม
- (2) ใช้วิธีการปฏิบัติจริง คือฟังคำบรรยาย อธิบาย การสาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเกิดเป็นความชำนาญ

เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่น ส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัว เป็นญาติ โดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่างผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนจะไม่แพร่พรายให้คนอื่นรู้ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งลักษณะการถ่ายทอดเป็น 2 แบบ ได้แก่ (ดวงฤทัย อรรถแสง, 2552)

- (1) แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง การจดจำสืบทอดกันมา
- (2) แบบเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตส่วนใหญ่ใช้จารึกในใบลานหรือสมุดข่อย จากภาพวาดที่มีการบันทึกไว้เพื่อผู้ที่สนใจศึกษาเล่าเรียนสืบต่อกัน

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2537 อ้างถึงใน จิตติกานต์ จินารักษ์, 2551, น. 7-8) กำหนดว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้และทักษะโดยทั่วไปนั้นมี 7 ส่วน ได้แก่

- (1) บุคลากร ถือเป็นผู้ที่มีความสำคัญที่สุด เป็นตัวกลางที่นำความรู้มาสู่ผู้รับการถ่ายทอด
- (2) สื่อ เป็นเครื่องช่วยในการถ่ายทอดความรู้ให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย โดยทั่วไปสื่อมีหลายประเภท ผู้ถ่ายทอดจำเป็นต้องเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องใช้สื่อประกอบ
- (3) กิจกรรม (วิธีการ) เป็นการนำความรู้ไปยังผู้รับการถ่ายทอด
- (4) อาคารสถานที่ ผู้ถ่ายทอดควรเลือกพื้นที่ที่มีความเหมาะสมกับเนื้อหาที่ถ่ายทอด
- (5) เนื้อหา เนื้อหาที่ถ่ายทอดอาจเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต
- (6) บรรยากาศ (สภาพแวดล้อม) ผู้ถ่ายทอดควรเลือกให้สอดคล้องและเหมาะสมกับผู้รับ
- (7) การประเมินผล เป็นขั้นตอนสำคัญอย่างหนึ่ง เพราะเป็นการตรวจสอบผลสำเร็จ

ถวัลย์ มาศจรัส (2546, น. 94-95) อธิบายว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญา เป็นแนวทางหนึ่งของการดำรงรักษาภูมิปัญญาไทย ซึ่งหมายถึง การนำภูมิปัญญาไทย เข้าสู่กระบวนการศึกษาและเรียนรู้เพื่อปลูกฝังค่านิยมในความเป็นไทย เพื่อให้คนไทยเกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญา และสามารถนำไปปฏิบัติในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับยุคสมัย สำหรับกิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้ดำรงอยู่ มีกิจกรรมหลัก ดังนี้

(1) กิจกรรมการศึกษา ค้นคว้า วิจัย วิเคราะห์ และสังเคราะห์เนื้อหาสาระของภูมิปัญญาไทย ที่มีคุณค่าเหมาะสมแก่การถ่ายทอด

(2) กิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย รูปแบบและวิธีการอันหลากหลายแก่ ผู้เรียน รวมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

(3) กิจกรรมรณรงค์เพื่อให้สถานศึกษาในท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาอื่น ๆ ให้ความสนใจและร่วมกันจัดกิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย

(4) กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติบุคคล สถานที่หรือหน่วยงานที่ดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญา จนเป็นที่ประจักษ์และเป็นที่ยอมรับของสังคม

(5) กิจกรรมเผยแพร่และประชาสัมพันธ์องค์ความรู้ วิธีการ และผลการถ่ายทอดภูมิปัญญา ไทย เพื่อเป็นความรู้และแนวทางแก่คนทั่วไป

สำหรับกิจกรรมที่มีส่วนช่วย ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีความต่อเนื่องนั้น พบว่ามี อยู่ 2 โครงการที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ งานศิลปาชีพ และโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ โอท็อป ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (ไพฑูรย์ พงศบุตร, 2549, น. 188-192)

(1) งานศิลปาชีพ เป็นงานที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงริเริ่มขึ้นเพื่อ สนับสนุนให้ชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้พัฒนาฝีมือของตนในการทำหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยจัดหา ผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นมาถ่ายทอดความรู้และให้การฝึกอบรม รวมทั้งจัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็นและการหา ตลาดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ให้ ในขั้นแรก ทรงดำเนินงานเป็นโครงการทดลองส่งเสริมให้ราษฎรใน ท้องถิ่นต่าง ๆ ที่เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมได้ประดิษฐ์สินค้าหัตถกรรม ที่แสดงฝีมือของท้องถิ่น ออกจำหน่าย ต่อมาเมื่อการดำเนินงานได้ผลดีมากขึ้นตามลำดับ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง เป็นมูลนิธิเมื่อ พ.ศ. 2519 พระราชทานชื่อว่า มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษ ในพระบรมราชินูปถัมภ์ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ เมื่อ พ.ศ. 2531 งานที่สำคัญของมูลนิธิฯ คือ การดูแลศูนย์ศิลปาชีพที่จัดตั้งขึ้นในภาคต่าง ๆ ซึ่งศูนย์ศิลปา- ชีพแต่ละแห่ง มีหน้าที่ส่งเสริมให้ราษฎรในท้องถิ่นพัฒนาการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านให้มีคุณภาพดี ยิ่งขึ้น เพื่อสามารถหาตลาดจำหน่ายได้ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

(2) โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ โอท็อป OTOP เป็นโครงการของรัฐบาลที่จะ ส่งเสริมการผลิตสินค้า ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านให้จำหน่ายและแพร่หลายในท้องตลาด งานหลัก ของโครงการนี้ คือ การให้ความช่วยเหลือด้านการผลิต และการหาตลาดจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นเมือง ของชุมชนต่าง ๆ ทั่วทั้งประเทศโดยการพัฒนาคุณภาพของสินค้าให้ได้มาตรฐาน เป็นที่ยอมรับทั้ง ตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ มีการจัดงานแสดงสินค้าเป็นครั้งคราวให้ประชาชนทั่วไป ได้เข้าชม นับว่าโครงการช่วยให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มีโอกาสพัฒนา และขยายตัวได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยนำแนวคิดการถ่ายทอดที่เป็นลักษณะของการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ได้มาใช้ในการทำความเข้าใจ และวางกรอบแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาของเรือก้อและ กล่าวคือ จะนำมาใช้ในการศึกษาว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาเรือก้อและนั้นมีผู้รับการถ่ายทอดเป็นใคร มีวิธีการถ่ายทอดอย่างไร เช่น เป็นลายลักษณ์อักษร หรือไม่ลายลักษณ์อักษร ซึ่งมีทั้งการสาธิต วิธีการการบอกเล่า การสอน รวมถึงผลที่เกิดจากผู้รับการถ่ายทอดเป็นอย่างไร

3. แนวคิดเกี่ยวกับความรู้และการจัดการความรู้

3.1 ความหมายของความรู้

กิริติ ยศยิ่งยง (2549, น. 4) กล่าวว่า ความรู้เป็นความคิดของแต่ละบุคคลที่และนำไปใช้ประโยชน์ในการสรุป และตัดสินใจในสถานการณ์ต่าง ๆ จนได้รับการยกย่องโดยคนกลุ่มหนึ่งในสังคม

บุญดี บุญญากิจ (2549, น. 14) กล่าวว่า ฮิเดโอะ ยามาซากิ (Hideo Yamazaki) ได้กล่าวถึงความรู้ในรูปของปิรามิด โดยให้ความหมายของ ข้อมูลว่า เป็นข้อเท็จจริง เป็นข้อมูลดิบ หรือตัวเลขต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้ผ่านการแปลความส่วน “สารสนเทศ” เป็นข้อมูลที่ได้ผ่านกระบวนการสังเคราะห์ วิเคราะห์ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการบริหารจัดการและการตัดสินใจ มีบริบทจากความเชื่อ สามัญสำนึก หรือประสบการณ์ของผู้ใช้สารสนเทศนั้น โดยมักอยู่ในรูปของข้อมูลที่วัดได้หรือจับต้องได้ “ความรู้” คือ สารสนเทศที่ผ่านกระบวนการคิด เปรียบเทียบ เชื่อมโยงกับความรู้อื่นจนเกิดเป็นความเข้าใจ โดยไม่จำกัดช่วงเวลา หรือเป็นสารสนเทศที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับเราในการนำไปใช้งานและ “ปัญญา” คือ ความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ก่อให้เกิดประโยชน์ในการนำไปใช้ เพื่อให้เข้าใจมากยิ่งขึ้น

ราชบัณฑิตยสถาน (2556, น. 12) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายว่า ความรู้คือ สิ่งที่สั่งสมจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้าหรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติ และทักษะความเข้าใจหรือสารสนเทศที่ได้รับมาจากประสบการณ์ สิ่งที่รับมาจากการได้ยิน ได้ฟังการคิดหรือการปฏิบัติของวิชาในแต่ละสาขา

กล่าวโดยสรุป การนิยามความหมายของความรู้จากนักวิชาการข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ความรู้ คือ สารสนเทศที่ผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์ สั่งสมจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้าหรือประสบการณ์ เชื่อมโยงกับความรู้อื่นจนเกิดเป็นความเข้าใจโดยไม่จำกัดช่วงเวลา

3.2 ความหมายของการจัดการความรู้

บุญดี บุญญากิจ (2549, น. 23) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการในการนำความรู้ที่มีอยู่หรือเรียนรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น การสร้างรวบรวม แลกเปลี่ยนและใช้ความรู้

ประเวศ วะสี (2550, น. 47) กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึง การจัดการให้มีการค้นพบความรู้ความชำนาญที่แฝงเร้นในตัวคน หาทางนำออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตกแต่งให้ง่ายต่อการใช

สอยและมีประโยชน์เพิ่มขึ้น มีการต่อยอดให้คงงามและใช้ได้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงและกาลเทศะ มีความรู้ใหม่หรือนวัตกรรมเกิดขึ้นจากการเอาความรู้ที่ไม่เหมือนกันมาเจอกัน

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร (2550, น. 10) กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึงการรวบรวม สร้าง จัดระเบียบ แลกเปลี่ยน และประยุกต์ใช้ความรู้ในองค์กร โดยพัฒนาจากระบบข้อมูลไปสู่สารสนเทศเพื่อให้เกิดความรู้และปัญญาในที่สุด การจัดการความรู้ประกอบไปด้วยชุดของการปฏิบัติงานที่ถูกใช้โดยองค์กรต่าง ๆ เพื่อจะระบุสร้างแสดงและกระจายความรู้ เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้และการเรียนรู้ภายในองค์กร

ไพโรจน์ ชลารักษ์ (2551, น. 53) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการ เพราะต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่าง และอาศัยกิจกรรมหลายกิจกรรมแตกต่างกัน มาผสมผสานเข้าด้วยกัน ด้วยเครื่องมือและเทคนิควิธีต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น

เจษฎา นกน้อย (2552, น. 4) กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการอย่างเป็นระบบในการแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้หรือนวัตกรรมและการจัดเก็บความรู้ที่เหมาะสมเพื่อสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน อันจะก่อให้เกิดการแบ่งปันและถ่ายโอนความรู้เพื่อให้เกิดการแพร่กระจายและไหลเวียนความรู้ทั่วทั้งองค์กร มีวัตถุประสงค์เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

กล่าวโดยสรุป การนิยามความหมายของการจัดการความรู้ จากนักวิชาการข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การจัดการให้มีการค้นพบความรู้ความชำนาญที่แฝงเร้นในตัวคน การรวบรวม จัดระเบียบ แลกเปลี่ยน และประยุกต์ใช้ความรู้ในองค์กร การสร้างความรู้หรือนวัตกรรมและการจัดเก็บความรู้ที่เหมาะสมเพื่อสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน

3.3 ประเภทของความรู้

การแบ่งประเภทของความรู้มองได้หลายมิติ แต่มิติที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือมองในด้าน “รูปแบบที่มองเห็น” ซึ่ง ชู (Choo, 2000 อ้างถึงใน เครือศรี วิเศษสุวรรณภูมิ, 2553, น. 20-21) ได้แบ่งความรู้เป็น 3 ประเภท คือ

(1) ความรู้โดยนัย (Tacit หรือ Implicit Knowledge) หมายความว่า ความรู้เฉพาะตัวที่เกิดจากประสบการณ์ การศึกษา การสนทนา การฝึกอบรม ความเชื่อ เป็นความรู้ยากกับสติปัญญาและประสบการณ์ ถือได้ว่าเป็นองค์รวมของความรู้ของแต่ละบุคคล เป็นความรู้ที่ไม่อยู่นิ่ง จะปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของการใช้ความรู้ของแต่ละคน ซึ่งคือความรู้ที่ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งถือว่าเมื่อคนปฏิบัติงาน จนเกิดความชำนาญ ความรู้ประเภทนี้เป็นความรู้ไม่เป็นทางการจัดระบบหรือจัดหมวดหมู่ไม่ได้ แต่สามารถแลกเปลี่ยนหรือนำมาเล่าสู่กันฟัง สามารถถ่ายทอดแบ่งปันความรู้นี้ได้สามารถสังเกตและเลียนแบบได้

(2) ความรู้ที่ปรากฏ (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบุคคลออกมาในรูปของบันทึกในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งคือ สารสนเทศ เช่น หนังสือ บทความเอกสาร มาตรฐาน

ลิขสิทธิ์ ลิขสิทธิ์ เครื่องหมายการค้า ความลับทางการค้า รายงานประจำปี สื่อโสตทัศน เช่น วีดีโอ ซีดี สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น โปรเจกต์อิเล็กทรอนิกส์ อินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ อี-บุ๊ค ความรู้ที่ปรากฏถือได้ว่าการใช้สัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นภาษาพูด ภาษาเขียนเพื่อบันทึกความรู้นั้น ๆ ทำให้คนเข้าใจได้กว้างขวาง และสะดวกยิ่งขึ้นความรู้ที่มีการสะสมกันมานานเป็นความรู้ที่ใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีการตรวจสอบอย่างเป็นระบบ คือ

(2.1) ความรู้ที่มีเป้าหมาย (Object-based) เป็นความรู้ที่สร้างขึ้น เช่น ข้อกำหนดคู่มือลิขสิทธิ์ โปรแกรมสำเร็จรูป ฐานข้อมูล การบันทึกเสียงและฟิล์ม เป็นต้น

(2.2) ความรู้ที่เป็นกฎเกณฑ์ (Rule-based) เป็นความรู้ที่มีการประมวลเป็นกฎเกณฑ์ระเบียบปฏิบัติ หรืองานประจำ ความรู้ที่ปรากฏนี้ บรรณารักษ์ได้มีการจัดระบบมาหลายพันปี แต่การจัดระบบสารสนเทศของบรรณารักษ์ พยายามจะจัดระบบองค์ความรู้ทั้งจักรวาลหรือความรู้ที่มีการผลิต เนื่องจากการขาดความรู้ว่ามีทรัพยากรเรื่องนั้น ๆ อยู่ และหรือมีบุคลากรและงบประมาณจำกัด แต่ถ้าเป็นองค์กรทางธุรกิจซึ่งมีเป้าหมายเฉพาะด้าน ซึ่งห้องสมุดหรือศูนย์สารสนเทศมีศักยภาพในการเติมเต็มความรู้ให้กับองค์กร โดยเฉพาะความรู้ใหม่ที่จะเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันให้กับองค์กร หากหวังเพียงความรู้ที่เกิดจากทักษะของบุคคลที่ถือว่ามีความรู้ และเป็นความรู้โดยนัยเพียงอย่างเดียวเท่านั้นไม่เพียงพอ เพราะกระบวนการโลกาภิวัตน์ทำให้โลกเปลี่ยนแปลงเร็วมาก การผลิตทรัพยากรสารสนเทศเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัวในทุก ๆ 6 ปี ทักษะความสามารถของบุคลากร อาจจะต้องพัฒนาขึ้นตามกระแสการเปลี่ยนแปลง ห้องสมุดหรือศูนย์สารสนเทศมีส่วนเติมเต็มความรู้ใหม่ให้กับบุคลากร ซึ่งจะเป็นการสร้างศักยภาพในการแข่งขัน (Competency) ให้กับองค์กร โดยเฉพาะปัจจัยภายนอกองค์กร และการก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจของโลก

(3) ความรู้ที่เกิดจากวัฒนธรรม (Culture Knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดจากความเชื่อศรัทธา ซึ่งจะเกิดจากผลสะท้อนกลับของตัวความรู้ และสภาพแวดล้อมขององค์กร องค์กรที่พัฒนาเป็นระยะเวลานานจะพัฒนาความเชื่อร่วมกัน ในเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติขององค์กร ความสามารถหลักขององค์กร (Core Competency) ซึ่งคือวัฒนธรรมขององค์กรนั่นเอง

ธีระ รุณเจริญ (2548 อ้างถึงใน เครือศรี วิเศษสุวรรณภูมิ, 2553, น. 22) ได้แบ่งความรู้ออกเป็น 2 ประเภท คือ

(1) ความรู้ที่เด่นชัด (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในรูปแบบที่เป็นเอกสารหรือวิชาการ อยู่ในตำราคู่มือปฏิบัติงาน โดยเน้นไปที่การเข้าถึงแหล่งความรู้ ตรวจสอบและตีความได้ และอาจเกิดความรู้ใหม่สรุปและอ้างอิงได้

(2) ความรู้ซ่อนเร้น (Implicit หรือ Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวตนเป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนาน เป็นภูมิปัญญา ความรู้ประเภทนี้เน้นไปที่การจัดเวที เพื่อให้การแบ่งปันความรู้ที่อยู่ในตัวผู้ปฏิบัติทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน อันจะนำไปสู่ความรู้ใหม่ต่อไป

Raj (1996 อ้างถึงใน เครือศรี วิเศษสุวรรณภูมิ, 2553, น. 22) กล่าวว่าความรู้เชิงปรัชญาว่าด้วยทฤษฎีความรู้ จำแนกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

(1) ความรู้เชิงประจักษ์ (Empirical Knowledge) เป็นความรู้เกิดจากการรับรู้จากประสาทสัมผัสทั้งห้าความรู้ประเภทนี้ มีความพยายามแปลงให้อยู่ในรูปที่สามารถจัดการได้ด้วยเทคโนโลยีได้

(2) ความรู้เชิงวิเคราะห์ (Analytical Knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดจากการใช้ตรรกะเป็นเครื่องมือในการอนุมานจากฐานความรู้ที่มีอยู่เดิม

(3) ความรู้เชิงทฤษฎี (Theoretical Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์ในลักษณะที่เป็นนามธรรม โดยการใช้สัญชาตญาณและการหยั่งรู้ อาศัยจิตที่ได้รับการฝึกฝนสม่ำเสมอ

(4) ความรู้เชิงปทัสฐาน (Normative Knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดจากการใช้ปทัสฐานและค่านิยมของสังคมเป็นตัวกำหนด ไม่สามารถใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือได้

สิทธิกร จุลเจือ (2553, น. 5) กล่าวว่าความรู้สามารถแบ่งออกเป็น ได้ 2 ประเภท คือ

(1) ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) คือ ความรู้ที่รวบรวมได้ง่ายจัดระบบ และถ่ายโอนโดยใช้วิธีการดิจิทัล มีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย (Objective) เป็นทฤษฎี สามารถแปลงเป็นรหัสในการถ่ายทอดโดยวิธีการที่เป็นทางการ ไม่จำเป็นต้องอาศัยการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นเพื่อถ่ายทอดความรู้ เช่น นโยบายขององค์กร กระบวนการทำงาน ซอฟต์แวร์ เอกสาร และกลยุทธ์เป้าหมายและความสามารถ

(2) ความรู้แฝงเร้น (Tacit Knowledge) คือ ความรู้ที่ไม่สามารถอธิบายโดยใช้คำพูดได้ มีรากฐานมาจากการกระทำและประสบการณ์ มีลักษณะเป็นความเชื่อ ทักษะ และเป็นอัตวิสัย ต้องการการฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ มีลักษณะเป็นเรื่องส่วนบุคคล มีบริบทเฉพาะทำให้เป็นทางการและสื่อสารยาก เช่น วิจารณ์ญาณเมื่อพิจารณาสัดส่วนความรู้ทั้ง 2 ประเภทแล้ว จะพบว่าอัตราส่วนของความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) จะมากกว่าความรู้แบบชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ถึง 80 ต่อ 20 เปรียบเสมือนกับ ภูเขาน้ำแข็งที่เปรียบความรู้ชัดแจ้งเป็นน้ำแข็ง ส่วนที่โผล่พ้นน้ำขึ้นมาเพียง 20% ส่วนอีก 80% ที่จมใต้น้ำซึ่งมองไม่เห็นนั้นจะเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน

กล่าวโดยสรุป ความรู้สามารถจำแนกได้เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลและความรู้ที่อยู่นอกตัวบุคคล โดยเฉพาะความรู้และความชำนาญมักไม่มีตัวตนให้เห็นบางส่วน ซ่อนเร้นอยู่ในตัวบุคคลโดยที่ตนเองไม่รู้ตัวตนเองรู้หรือมีความรู้นั้น ๆ เช่น แฝงในรูปของกฎหมู่ ความคิดเห็น และความทรงจำที่ยังไม่ได้ถูกกระตุ้นเตือน ความรู้ภายในบุคคลบางครั้งมีความขัดแย้งกับความรู้ที่มีอยู่ภายนอก อาทิ ความรู้คุณธรรมที่ฝังอยู่ในตัวบุคคลกับความรู้ที่เป็นระเบียบข้อบังคับปฏิบัติ

3.4 การสร้างและการถ่ายโอนความรู้

โนนากะ และ ทาเคชิ (Nonaka and Takeuchi อ้างถึงใน กฤติกา พูลสุวรรณ, 2559, น. 26) ได้เสนอกรอบความคิดการจัดการความรู้ โดยกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ทั้งสองในรูปแบบของวงจร “SECI” เป็นวงจรเปลี่ยนแปลงความรู้ (Knowledge Conversion) ระหว่างความรู้ฝังลึก

(Tacit Knowledge) กับความรู้ชัดแจ้ง (explicit Knowledge) ทำให้เกิดความรู้ใหม่ขึ้น ซึ่งจะหมุนเกลียวไปเรื่อย ๆ อย่างไม่สิ้นสุดเพราะการเรียนรู้เกิดขึ้น ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

(1) Socialization จากความรู้ที่ซ่อนเร้น สู่อำนาจที่ซ่อนเร้น ซึ่งเรียกว่า “ Socialization: S” ซึ่งถือเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ประเภทซ่อนเร้นระหว่างบุคคล เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างความรู้โดยผู้ที่มีประสบการณ์จะถ่ายทอดให้แก่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลโดยตรง ผ่านกระบวนการทำตามและการฝึกปฏิบัติ เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันไม่ได้ผ่านเครื่องมือการสื่อสารที่ชัดแจ้งหรือเป็นลายลักษณ์อักษร ต้องผ่านการปฏิสัมพันธ์ที่สื่อสารกันโดยตรงหรือในสถานที่จริง

(2) Externalization จากความรู้ที่ซ่อนเร้น (Tacit Knowledge) สู่อำนาจ (Explicit Knowledge) ความรู้ที่เปิดเผย ซึ่งเรียกว่า “Externalization: E” ในกระบวนการนี้ปัจเจกบุคคลที่มีความรู้ประเภทซ่อนเร้น พยายามที่จะเปลี่ยนความรู้ที่ตนมีไปสู่อำนาจที่เปิดเผยหรือความรู้ชัดแจ้งด้วยวิธีการเปรียบเทียบ อุปมาอุปไมย หลักการ แนวคิด สมมติฐาน หรือตัวแบบ การสรุปวิธีปฏิบัติที่พนักงานขององค์กรคนหนึ่งได้ค้นพบว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุด ดำเนินให้ประสบความสำเร็จเป็นคู่มือการปฏิบัติงาน

(3) Combination จากความรู้ที่เปิดเผย (Explicit Knowledge) สู่อำนาจ (Explicit Knowledge) ความรู้ที่เปิดเผย ซึ่งเรียกว่า “Combination: C” โดยในกระบวนการนี้ปัจเจกบุคคลมีการแลกเปลี่ยนผสมผสานความรู้ที่เปิดเผย ผ่านสื่อที่เป็นเอกสารหรือระบบคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารต่าง ๆ จะมีบทบาทสูงในกระบวนการ “Combination” ซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้ประเภทที่เปิดเผยใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรได้

(4) Internalization จากความรู้ที่เปิดเผย (Explicit Knowledge) สู่อำนาจ (Tacit Knowledge) ความรู้ที่ซ่อนเร้น ซึ่งเรียกว่า “Internalization: I” การเรียนรู้ของบุคคลและประสบการณ์ที่ได้จากกระบวนการ Socialization Externalization และ Combination สร้างให้เกิดเป็นความรู้ที่เป็นนวัตกรรมใหม่ของปัจเจกบุคคล ถือเป็นผลึกความรู้ที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลเช่นทักษะการทำงานใหม่ ๆ ที่ค้นพบจากประสบการณ์การทำงานและเรียนรู้งานที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน

กล่าวโดยสรุป การสร้างและการถ่ายโอนความรู้ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ (1) จากความรู้ที่ซ่อนเร้นสู่อำนาจที่ซ่อนเร้น เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ประเภทซ่อนเร้นระหว่างบุคคล (2) จากความรู้ที่ซ่อนเร้นสู่อำนาจที่เปิดเผย เปลี่ยนไปสู่อำนาจที่เปิดเผยหรือความรู้ชัดแจ้ง (3) จากความรู้ที่เปิดเผยสู่อำนาจที่เปิดเผย ก่อให้เกิดความรู้ประเภทที่เปิดเผยใหม่ ๆ (4) จากความรู้ที่เปิดเผยสู่อำนาจที่ซ่อนเร้น ค้นพบจากประสบการณ์การทำงานและเรียนรู้งานที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน

3.5 กระบวนการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ คือ เครื่องมือสร้างความสามารถในการพัฒนา และแข่งขันขององค์กรหรือชุมชนท้องถิ่น สร้างความสามารถในการร่วมกันสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณภาพ โดยที่พลังสร้างสรรค์นั้นอยู่ที่ปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างมนุษย์ การจัดการความรู้จำเป็นต้องมีการเอื้ออำนวยความ

สะดวกในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนที่ทำงานด้วยกัน ทั้งที่อยู่ในองค์กรหรือชุมชนท้องถิ่นเดียวกัน และต่างองค์กรหรือต่างชุมชนท้องถิ่น ให้ช่วยกันปรับปรุงวิธีทำงานให้ดีขึ้นตลอดเวลา นักวิชาการ ทางด้านการจัดการความรู้ได้นำเสนอการแบ่งกระบวนการในการจัดการความรู้ มีความแตกต่าง หลากหลาย โดยมีการกำหนดประเด็นรายละเอียดในส่วนของขั้นตอนแยกย่อยออกไปตามกรอบ ความคิดของแต่ละคน ดังนี้

ประพันธ์ ผาสุกยัต (2550, น. 21-22) กล่าวว่า กระบวนการจัดการความรู้ที่เปรียบเทียบการ จัดการความรู้เหมือนกับปลาทุ แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

(1) ส่วนหัวปลา เปรียบได้กับ Knowledge Vision เรียกโดยย่อว่า KV หมายถึง ส่วนที่เป็น วิสัยทัศน์ หรือทิศทางของการจัดการความรู้ คือ ก่อนลงมือทำ KM จะต้องกำหนดวิสัยทัศน์ว่า จะทำ การจัดการความรู้เพื่ออะไรหรือจะมุ่งหน้าไปทางไหน มีหลายหน่วยงานทำโดยไม่มีการกำหนด KV ก่อน ซึ่งเป็นการไม่ถูกต้องและการกำหนด KV จะต้องมีความสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ขององค์กรมี หลายหน่วยงานทำ KM เพียงเพื่อได้ชื่อว่าได้ทำ KM แล้ว ซึ่งการเริ่มต้นที่ไม่ถูกเพราะความจริงแล้ว KM มิใช่ตัวเป้าหมายแต่เป็นกระบวนการหรือกลยุทธ์ที่จะให้งานบรรลุผลตามที่ต้องการ โดยใช้ความรู้ เป็นฐานหรือเป็นปัจจัยทำให้งานสำเร็จ

(2) ส่วนกลางลำตัว เปรียบได้กับ Knowledge Sharing เรียกโดยย่อว่า KS หมายถึง ส่วนของ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Share and Learn) ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญที่สุด และยากที่สุดในกระบวนการทำ KM เพราะจะต้องสร้างวัฒนธรรมองค์กร ให้คนยินยอมพร้อมใจที่จะแบ่งปันความรู้ซึ่งกันและกัน การ จัดการความรู้คำว่า “การจัดการ” หมายถึง การบริหารที่จะทำให้เกิดเหตุปัจจัยและสภาพแวดล้อมที่ ส่งเสริมสนับสนุนให้คนในองค์กรพร้อมที่จะแบ่งปันและเรียนรู้ร่วมกัน

(3) ส่วนหางปลา เปรียบได้กับ Knowledge Assets เรียกโดยย่อว่า KA หมายถึง องค์ความรู้ ที่องค์กรได้เก็บสะสมไว้รวบรวมไว้เป็นคลังความรู้ ซึ่งมาจาก 2 ส่วน คือ Explicit Knowledge คือ ความรู้เชิงทฤษฎี ที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนอย่างเป็นรูปธรรม เช่น เอกสารตำรา คู่มือปฏิบัติงาน เป็นต้น Tacit Knowledge คือ ความรู้ที่อยู่ในตัวคน ซึ่งไม่ปรากฏชัดเจนเป็นรูปธรรมหรือเป็นเอกสาร ตำรา แต่เป็นสิ่งที่มีความหมายและทำอย่างไร เมื่อบุคคลออกจากหน่วยงานไปแล้วความรู้นั้นยังคงอยู่ กับหน่วยงาน ไม่สูญหายไปพร้อมกับตัวบุคคลการจัดการความรู้ในส่วนของ KA นี้เป็นส่วนที่ต้องพึ่ง เทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) ช่วยในการจัดเก็บให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อสะดวกในการเรียกใช้และปรับแต่ง ความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ (Update) รวมทั้งมีการกำจัดความรู้ที่ไม่ใช่แล้ว เพื่อให้คลังความรู้ไม่ใหญ่ เกินไปไม่เฉพาะข้อมูลที่จำเป็นเท่านั้น เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต ช่วยทำหน้าที่เป็นพื้นที่เสมือน (Virtual Space) ให้คนที่อยู่ไกลกัน สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Share & Learn) ได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ถ้า เปรียบ KM เหมือนปลาตัวหนึ่ง ซึ่งมีส่วนประกอบ 3 ส่วน คือ ส่วนหัว ลำตัว และหาง รูปร่างของปลา แต่ละตัวหรือการทำ KM ของแต่ละหน่วยงาน จะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับจุดเน้นของหน่วยงานนั้น เช่น

บางหน่วยงานอาจจะเน้นที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งหมายความว่าส่วนลำตัวปลาจะใหญ่กว่าส่วนอื่น ในขณะที่บางหน่วยงานอาจจะเน้นส่วนที่เป็นคลังความรู้และการใช้ ICT แสดงว่าหน่วยงานนั้นมีส่วนหางปลาใหญ่กว่าส่วนอื่น ดังนั้น ปลาแต่ละตัว (แต่ละหน่วยงาน) จึงมีรูปร่างไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับความต้องการหรือจุดเน้นของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของตนเอง

คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการและสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (2548, น. 5) มีการเสนอขั้นตอนหลักของกระบวนการจัดการความรู้ ไว้ 7 ขั้นตอนดังนี้

(1) การบ่งชี้ความรู้ เช่น พิจารณาว่า วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย คืออะไร และเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เราจำเป็นต้องรู้อะไร ขณะนี้เรามีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร

(2) การสร้างและแสวงหาความรู้ เช่น การสร้างความรู้ใหม่ แสวงหาความรู้จากภายนอก รักษาความรู้เก่า กำจัดความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้ว

(3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ เป็นการวางโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้อย่างเป็นระบบในอนาคต

(4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เช่น ปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน ใช้ภาษาเดียวกัน ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์

(5) การเข้าถึงความรู้ เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้นั้น เข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) Web board บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

(6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ทำได้หลายวิธีการ โดยกรณีเป็น Explicit Knowledge อาจจัดทำเป็น เอกสาร ฐานความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณีเป็น Tacit Knowledge อาจจัดทำเป็นระบบ ทีมข้ามสายงาน กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระบบพี่เลี้ยง การสับเปลี่ยนงาน การยืมตัว เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น

(7) การเรียนรู้ ควรทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่น เกิดระบบการเรียนรู้จากสร้างองค์ความรู้ นำความรู้ไปใช้ เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

บุญดี บุญญาภิ (2549, น. 55-58) สรุปกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Process) จากการศึกษากรอบความคิด การจัดการความรู้ของนักวิชาการด้านการจัดการความรู้หลาย ๆ ท่าน ซึ่งสามารถสรุปขั้นตอนหลัก ๆ ของกระบวนการจัดการความรู้ได้ 7 ขั้นตอน ดังนี้

(1) การค้นหาความรู้ (Knowledge Identification) เป็นการค้นหาว่าองค์กรมีความรู้ อะไรบ้าง ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร และความรู้อะไรบ้างที่องค์กรจำเป็นต้องมี ซึ่งจะทำให้องค์กรทราบว่า ขาดความรู้อะไรบ้าง โดยทั่วไปองค์กรสามารถใช้แผนที่ความรู้ (Knowledge Mapping) เพื่อหาว่า ความรู้ใดมีความสำคัญสำหรับองค์กร จัดลำดับความสำคัญของความรู้เหล่านั้น เพื่อให้องค์กรวางแผนขอบเขตของการจัดการความรู้ และสามารถจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล นอกจากนี้แผนที่ความรู้อย่างยิ่งยังช่วยให้เห็นภาพรวมของคลังความรู้ขององค์กร ทำให้องค์กรทราบว่า

ความรู้ทับซ้อนกันระหว่างหน่วยงาน ซึ่งจะก่อให้เกิดความสับสนในการรวบรวม ทำให้บุคลากรทุกคนทราบว่าองค์กรมีความรู้อะไรและจะหาความรู้ที่ตนเองต้องการได้ที่ไหน และยังใช้เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางความรู้ที่องค์กรสามารถใช้เป็นฐานในการต่อยอดความรู้ในเรื่องต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ

(2) การสร้างหรือแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) จากการทำแผนที่ความรู้ องค์กรจะทราบว่ามีความรู้ที่จำเป็นต้องใช้มีอยู่หรือไม่ ถ้ามีแล้วองค์กรจะต้องหาวิธีการในการดึงความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ที่อาจอยู่กระจัดกระจายมารวมไว้แล้วจัดทำเนื้อหาให้เหมาะสม และตรงกับความต้องการของผู้ใช้สำหรับความรู้ที่จำเป็นต้องใช้ แต่องค์กรยังไม่มียังคงต้องสร้างความรู้ดังกล่าวจากความรู้เดิมที่มีอยู่หรือนำความรู้จากภายนอกองค์กร มาใช้องค์กรจะต้องพิจารณาความรู้ที่ไม่จำเป็นและล้าสมัยทิ้งไป เพื่อประหยัดทรัพยากรในการจัดเก็บความรู้เหล่านั้น หัวใจที่สำคัญของขั้นตอนนี้คือ การกำหนดเนื้อหาของความรู้ที่ต้องการและดักจับความรู้ดังกล่าวให้ได้ สำหรับปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ขั้นตอนนี้ประสบความสำเร็จ คือบรรยากาศและวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อให้บุคลากรกระตือรือร้นในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อการสร้างความรู้ใหม่ ๆ ตลอดเวลา

(3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) เมื่อมีเนื้อหาความรู้ที่ต้องการแล้ว องค์กรต้องจัดความรู้ให้เป็นระบบ เพื่อให้ผู้ใช้สามารถค้นหา และนำความรู้ดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ได้ง่าย การจัดความรู้ให้เป็นระบบ หมายถึง การจัดทำสารบัญและจัดเก็บความรู้ต่าง ๆ เพื่อให้ค้นหาและนำกลับมาใช้ได้ง่ายและสะดวกรวดเร็ว การแบ่งชนิดหรือประเภทความรู้นั้น ๆ จะขึ้นอยู่กับผู้ชี้นำไปอย่างไร และลักษณะการทำงานของบุคลากรในองค์กรเป็นแบบไหน การแบ่งประเภทความรู้จะขึ้นอยู่กับการใช้ความรู้นั้น ๆ เช่น ถ้าเป็นความรู้ที่มีผู้ใช้มากและหลากหลาย การแบ่งจะครอบคลุมความรู้มากมายหลายประเภท (แนวราบ) แต่ถ้าเป็นความรู้ที่ใช้เฉพาะกลุ่ม การแบ่งจะไม่ครอบคลุมแต่จะลงลึกในรายละเอียด (แนวตั้ง)

(4) การประมวลผลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) องค์กรจำเป็นต้องประมวลความรู้ให้อยู่ในรูปแบบและภาษาที่เข้าใจง่ายและใช้ได้ง่าย ซึ่งอาจทำได้ในหลายลักษณะ ดังนี้คือ

(4.1) การจัดทำหรือปรับปรุงรูปแบบของเอกสาร ให้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วทั้งองค์กร จะช่วยทำให้การป้อนข้อมูลจากหน่วยงาน สำหรับจัดเก็บ ค้นหา และใช้ความรู้ทำได้สะดวกรวดเร็ว

(4.2) การใช้ “ภาษา” เดียวกันทั่วทั้งองค์กรนั้นคือ องค์กรควรจัดทำอภิธานศัพท์ของคำจำกัดความของคำต่าง ๆ ที่แต่ละหน่วยงานใช้ในการปฏิบัติงาน เพื่อให้มีความเข้าใจที่ตรงกันซึ่งจะช่วยให้การป้อนข้อมูล/ความรู้ การแบ่งประเภทและการจัดเก็บเป็นมาตรฐานเดียวกัน

(4.3) การเรียบเรียง ตัดต่อ และปรับปรุงเนื้อหาให้มีคุณภาพดีในแง่ต่าง ๆ เช่น ความครบถ้วน เพียงตรง ทันสมัย สอดคล้องและตรงตามความต้องการของผู้ใช้

0
1691
2563

(5) การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) โดยทั่วไปการเข้าถึงความรู้หรือการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ใช้มี 2 ลักษณะ คือ

(5.1) การป้อนความรู้ (Push) คือ การส่งข้อมูลความรู้ให้ผู้รับโดยผู้รับไม่ได้ร้องขอหรือต้องการหรือเรียกง่าย ๆ ว่าเป็นแบบผู้รับความรู้ไม่ได้แสดงความต้องการหรือไม่ได้ร้องขอ

(5.2) การให้โอกาสเลือกใช้ความรู้ (Pull) คือ การที่ผู้รับสามารถเลือกรับหรือใช้เฉพาะข้อมูลหรือความรู้ที่ต้องการเท่านั้น ซึ่งทำให้ลดปัญหาการได้รับข้อมูลหรือความรู้ที่ไม่ต้องการมากเกินไป การกระจายความรู้แบบนี้เป็นแบบ “Demand-based” องค์กรควรทำให้เกิดความสมดุลระหว่างการกระจายความรู้แบบ “Push” และ “Pull” เพื่อประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ใช้ข้อมูลหรือความรู้

(6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) องค์กรแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้โดยการจัดทำเอกสาร จัดทำฐานความรู้ รวมทั้งทำสมุดหน้าเหลือง โดยนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ จะช่วยให้เข้าถึงความรู้ได้ง่ายและรวดเร็ว ซึ่งวิธีการดังกล่าวใช้ได้ดีสำหรับความรู้ประเภทชัดเจน (Explicit Knowledge) เท่านั้น สำหรับการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้โดยนัยหรือความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวบุคคลนั้นจะต้องทำด้วยการพบปะกันตัวต่อตัวหรือเป็นกลุ่ม ดังนั้นการแบ่งปันความรู้ประเภทนี้สามารถทำได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับความต้องการและวัฒนธรรมขององค์กร

(7) การเรียนรู้ (Learning) วัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุดในการจัดการความรู้ คือ การเรียนรู้ของบุคลากรและนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจ แก้ปัญหา และปรับปรุงองค์กร หากบุคลากรขององค์กรไม่ได้มีการเรียนรู้ ไม่ได้นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ก็เป็นการสูญเปล่าของเวลาและทรัพยากรที่ใช้ การเรียนรู้ของบุคลากรจะทำให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ ขึ้น ซึ่งจะไปเพิ่มพูนองค์ความรู้ขององค์กรที่มีอยู่แล้วให้มากขึ้นเรื่อย ๆ ความรู้เหล่านี้จะถูกนำไปใช้เพื่อสร้างความรู้ใหม่ ๆ อีกเป็นวงจรที่ไม่มีสิ้นสุดที่เรียกว่า “วงจรการเรียนรู้” อย่างไรก็ตามกระบวนการจัดการความรู้ของแต่ละองค์กรมีความแตกต่างกันตามลักษณะการดำเนินงานและองค์ประกอบอื่น ๆ องค์กรแต่ละองค์กรจำเป็นต้องพัฒนาระบวนการจัดการความรู้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและบริบทองค์กรของตนเอง

กล่าวโดยสรุป ลักษณะของกระบวนการจัดการความรู้จะต้องเป็นองค์การที่มีการสนับสนุนจากผู้บริหาร ให้ความสำคัญกับสมาชิกในองค์กรทุกคน มีการส่งเสริม และมีแรงกระตุ้นให้สมาชิกทุกคนได้เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ส่งเสริมสนับสนุนนวัตกรรมใหม่ ๆ มีความยืดหยุ่น มีเป้าหมายที่ชัดเจนและดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

4. แนวคิดเกี่ยวกับปราชญ์ชาวบ้าน

อรพิน ปิยะสกุลเกียรติ และคณะ (2561, น. 220) กล่าวว่า ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน ฯลฯ อีกทั้งการรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาในการบูรณาการกับวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ โดยการส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนมี

ส่วนร่วมในการนำประสบการณ์ความรอบรู้ ความชำนาญและภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนบุคคล มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาสังคมและการพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนในอนาคต บทบาทปราชญ์ชาวบ้านจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการตนเองของชุมชนให้เกิดเข้มแข็ง และยืนหยัดอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก

4.1 ปราชญ์ชาวบ้านกับแนวความคิดในการจัดการท้องถิ่น

ปราชญ์ชาวบ้านหรือปราชญ์ท้องถิ่น ซึ่งบางครั้งก็เรียกตนเองว่า “คนนอกระบบ” เป็นบุคคลในท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน และนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาท้องถิ่น จากการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จและสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวตน เชื่อมโยงคุณค่าจากอดีตกับปัจจุบันให้กับชุมชนได้อย่างเหมาะสม องค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านมีความหลากหลายตามความถนัดและการปฏิบัติของแต่ละคน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่มีการหล่อหลอม ซึมซับ บ่มเพาะ ค้นคว้า ทดลองโดยใช้วิถีชีวิตของตนเองเป็นห้องทดลองขนาดใหญ่ ผ่านการทดสอบความถูกต้อง คัดสรร กลั่นกรองจนเกิดประโยชน์ นำไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าแก่ชีวิต แก่ผืนแผ่นดิน ทั้งที่เป็นมรดกและทั้งที่เป็นสมบัติทางปัญญา สามารถถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้สืบสานต่อไป โดยปราชญ์ชาวบ้านมีแนวคิดในการจัดการท้องถิ่นตนเอง (อรพิน ปิยะสกุลเกียรติ และคณะ, 2561, น. 221-222) กล่าวไว้ดังนี้

(1) การรู้จักชุมชนของตัวเอง ปราชญ์ชาวบ้านจะใช้ปัญญาทำงานแทนเงินตรา ในการคิดวิเคราะห์เพื่อให้ทราบถึงปัญหาของชุมชนที่กำลังเผชิญอยู่เกิดจากอะไร ใครทำให้เกิดปัญหา การทราบถึงข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่ารากฐานของชุมชนมีความเป็นมาอย่างไร มีทรัพยากรอะไรบ้างในชุมชน เช่น ทุนทางปัญญา ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนมีจำนวนเท่าไร ชีวิตหรือชุมชนต้องการอะไร อะไรคือสิ่งที่จำเป็น อะไรคือสิ่งที่ต้องการ นำมาใช้ในการวิเคราะห์ชุมชนของตนเองเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และทราบถึงความจำเป็นและความต้องการที่แท้จริงของชีวิตและชุมชน สามารถนำไปจัดความสัมพันธ์หรือกำหนดหาที่ต่อสิ่งที่มามีผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมภายนอก อีกทั้งเป็นผู้เลือก คัดสรร อะไรควรรับ หรือควรปฏิเสธ รับแล้วควรปรับให้เข้ากับชีวิตหรือชุมชนได้อย่างไร เป็นการรู้เท่าทันสิ่งเร้าจากปัจจัยภายนอก

(2) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน จากความเชื่อมั่นว่าถ้ามนุษย์เกิดปัญญาจะสามารถแก้ปัญหาได้ ปราชญ์ชาวบ้านจะมีวิธีการพัฒนาคนให้เกิดปัญญาในการทำงานร่วมกันในชุมชน โดยกระบวนการในการสร้างคนเข้ามามีส่วนร่วมแทนอำนาจสั่งการ ใช้วิธีการทำงานโดยชักชวนคนเข้าร่วมจากกลุ่มเล็ก ๆ ก่อนทำให้เกิดผลงานเห็นชัดเจน มีตัวอย่างรูปธรรมพิสูจน์ได้ จนเกิดการยอมรับว่าสามารถทำได้จริง จึงขยายผลไปสู่วงกว้าง ชักชวนสร้างแนวร่วมให้คนเข้าร่วม กระบวนการมากขึ้นเรื่อย ๆ มีหลักในการระดมความคิดร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ แต่จะให้ความสำคัญกับการระดมสมองในที่ประชุม นำแนวคิดของแต่ละคนมาปรับปรุงพัฒนาร่วมกัน เมื่อเกิดความชัดเจน

ทางความคิดก็หาแนวทางในการปฏิบัติ ถ้ามถึงวิธีการการทำ? มีใครต้องรับผิดชอบ? ต้องใช้ทรัพยากรอะไรบ้าง? ใช้งบประมาณเท่าไร? ตอนนี้มียู่อู่เท่าไร? จะมีวิธีการจัดการอย่างไรจึงจะคุ้มค่า? ตั้งคำถาม หาคำตอบ ทุกประเด็นให้ชัดเจน เมื่อคิดวิเคราะห์แล้วต้องลงมือทำด้วยตัวเอง แต่ถ้าเพียงแต่คิดเพื่อเสนอให้คนอื่นทำจะไม่ได้ผล ดังนั้น จะต้องยึดถือคติ “คิดแล้วต้องลงมือทำ”

(3) การพัฒนาชุมชนบทบาทในการบริหารจัดการตนเอง การลงมือปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาชุมชนต้องเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการบริหารจัดการตนเอง หน่วยงานราชการเป็นเพียงผู้เข้าร่วม ส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น ที่ผ่านมาการบริหารพัฒนาชุมชนมีหน่วยงานราชการเป็นหลัก ชุมชนเป็นเพียงผู้เข้าร่วมและถูกกำหนดให้ปฏิบัติตามคำสั่งของหน่วยงานราชการ และได้นำผลงานที่ได้ไปรายงานถึงผลสัมฤทธิ์ตามลำดับขั้นจนถึงระดับกระทรวง เป้าหมายของราชการจึงไม่ได้อยู่ที่การแก้ปัญหาต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของชาวบ้านแต่อย่างใด แต่อยู่ที่ผลงานของหน่วยงานราชการเอง ดังนั้น ชาวบ้านจะต้องเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการตนเอง ข้าราชการต้องลดบทบาทตัวเองลง ให้ชุมชนสามารถดำเนินการด้วยตัวเอง ได้หน่วยงานราชการเป็นเพียงผู้สนับสนุน ชาวบ้านต้องร่วมกันคิด และหาแนวทางในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยองค์ความรู้และศักยภาพของชาวบ้านเอง ในการแก้ปัญหาของท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับทั้งวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม

(4) ปราชญ์ชาวบ้านเป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดี ปราชญ์ชาวบ้านผู้ที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือ และให้ความศรัทธาคุณสมบัตินี้ส่วนตัวที่ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชน มีบทบาทในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้แก้ปัญหาให้กับชุมชน รวมถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีคุณค่าที่มีอยู่ในตนเองให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม วิถีชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตตามแนวทางของหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ส่วนใหญ่ยึดหลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิต หลักคิดและวิถีชีวิตของปราชญ์ เป็นสิ่งที่คนในยุคสมัยนี้ควรได้เรียนรู้ และนำไปเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญา วิธีการในการทำงาน สามารถนำไปใช้ปฏิบัติในระดับบุคคล และชุมชนได้เป็นอย่างดีในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ โดยใช้ปัญญา ความรู้ความเข้าใจกับสิ่งนั้น และมีวิธีการความสามารถในการบริหารจัดการ ข้อเสนอที่ผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน เป็นภูมิทรัพย์ทางปัญญาที่ต้องนำมาใช้ในการจัดการชุมชนของตนเอง

กล่าวโดยสรุป ปราชญ์ชาวบ้านหรือปราชญ์ท้องถิ่น เป็นผู้มีความสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมในการนำประสบการณ์ความรู้ ความชำนาญและภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนบุคคล มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาสังคม องค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านมีความหลากหลายตามความถนัดและการปฏิบัติของแต่ละคน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่มีการหล่อหลอม ซึมซับ บ่มเพาะ คั้นคว่ำ ทดลองโดยใช้วิถีชีวิตของตน ผ่านการทดสอบความถูกต้องคิดสรร กลั่นกรองจนเกิดประโยชน์

5. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงเอกลักษณ์ของความเป็นไทย เป็นรากฐานของการสร้างสรรค์ความสามัคคี และความมั่นคงของชาติอันเป็นการแสดงออกถึงศักดิ์ศรี เกียรติภูมิและความภาคภูมิใจร่วมกันของคนไทยที่ได้ประพุดิในสิ่งที่ดีงาม มีคุณธรรมเพื่อพัฒนาตนเองพัฒนาสังคมและพัฒนาประเทศชาติ ซึ่งมีนักวิชาการและหน่วยงานกล่าวถึงการอนุรักษ์ ไว้ดังนี้

คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2560) กำหนดมาตรา 53 ซึ่งเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ไว้ใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ดังนี้

(1) รัฐต้อง อนุรักษ์ฟื้นฟู ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและ ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรม ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ใช้สิทธิ และมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย

(2) อนุรักษ์คุ้มครอง บำรุงรักษาฟื้นฟูบริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพให้เกิดประโยชน์ อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการ และได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติ

เสาวภา ไพทยวัฒน์ (2538, น. 27) ได้กล่าวถึง การกำหนดนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติของ คณะรัฐมนตรีเพื่อเป็นหลักให้หน่วยงานของรัฐ และเอกชนช่วยกันรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมดังนี้

(1) ส่งเสริมการบำรุงรักษาวัฒนธรรมไทยทุกด้านให้เจริญ ด้วยการศึกษาค้นคว้า วิจัย ฟื้นฟู และพัฒนาวัฒนธรรมไทย ให้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่การช่วยแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตการพัฒนาประเทศด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และป้องกันการทำลายวัฒนธรรมและศาสนาและทำนุบำรุงศาสนาให้บริสุทธิ์ เพื่อเป็นหลักในการพัฒนาจิตใจ

(2) เผยแพร่วัฒนธรรมไทยทุกด้านนำไปสู่ประชาชนถึงขั้นปฏิบัติให้แพร่หลายยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมที่มีต่อเอกลักษณ์ ศักดิ์ศรี ความสามัคคี และความมั่นคงแห่งชาติ ตลอดจนเกิดความเข้าใจซึ่งกันทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ

(3) ส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน และวัฒนธรรมของกลุ่มชนในท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจเห็นคุณค่า และยอมรับวัฒนธรรมของท้องถิ่นซึ่งกัน ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมอันจะนำไปสู่ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในชาติ และมีความรักหวงแหนวัฒนธรรมไทยยิ่งขึ้น

(4) สนับสนุนส่งเสริมให้มีแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมต่างประเทศ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ รวมทั้งรู้จักเลือกสรรวัฒนธรรมของต่างชาติที่เผยแพร่ เข้ามาในประเทศไทยหรือผลจากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมโดยนำมาถ่วงดุล ปรับปรุง ดัดแปลงให้เหมาะสมกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยและความมั่นคงปลอดภัยของชาติ

(5) สนับสนุนส่งเสริมให้หน่วยงานของรัฐ และเอกชนที่ดำเนินงานด้านวัฒนธรรมได้เข้ามาประสานงานอย่างใกล้ชิด เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตของประชาชน ตลอดจนร่วมกันแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับวัฒนธรรม เพื่อให้วัฒนธรรมมีบทบาทสนับสนุนการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง

กรมศิลปากร (2544 อ้างถึงใน ปฐมภรณ์ จันทรแก้ว, 2555, น. 39-41) ได้กล่าวถึงวิธีการอนุรักษ์วัฒนธรรม ดังนี้

(1) การส่งเสริมและสนับสนุน (Promotion) คือ การปรับปรุงเครื่องอำนวยความสะดวกทางวัฒนธรรม การดำเนินการให้มีการร่วมมือในการดำเนินการอย่างกว้างขวาง การส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรมทุกประเภท การส่งเสริมวัฒนธรรมอันเป็นส่วนร่วมของชาติ การอุปถัมภ์ศิลปินและการทำให้งานหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมมีคนรู้จักแพร่หลาย

(2) การทำนุบำรุง (Preservation) คือ การปกป้องและสงวน รักษาอนุสาวรีย์ และแหล่งประวัติศาสตร์ การจัดตั้งและการบำรุงรักษาหอสมุด หอศิลป์ พิพิธภัณฑ์และสถานที่รวบรวมศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ เพื่อการสงวนรักษาและการบันทึกหลักฐานทางศิลปวัฒนธรรมที่กำลังจะสูญหาย การสงวนรักษาผลงานและการแสดงของศิลปินที่มีชื่อเสียง เช่น นักร้อง นักแสดง และนักดนตรี

(3) การแพร่ กระจาย (Diffusion) คือ การแบ่งและจัดสรรเนื้อหาที่อยู่ในหนังสือพิมพ์ และวารสาร สำหรับผลงานทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า การแบ่งการจัดสรรเวลาของรายการวิทยุและโทรทัศน์สำหรับเรื่องวัฒนธรรม การจัดพิมพ์หนังสือออกเผยแพร่ การนำเรื่องวัฒนธรรมเข้าสู่หลักสูตรและวิชาเรียนในสถานศึกษา การจัดนิทรรศการ การจัดให้มีการแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมในสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เช่น ภาพผนัง และการออกแบบที่เป็นวัฒนธรรม

(4) การเสริมสร้างความเข้าใจและความซาบซึ้ง (Satisfaction) คือ การเพิ่มความสามารถในการอ่านหนังสือของประชาชน การลดจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือ การส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้น จัดให้มีวิชาศิลปะแขนงต่าง ๆ ในโรงเรียนการสอนวิชาศิลปะทางโทรทัศน์ สนับสนุนการมีห้องหนังสือในครัวเรือน เพิ่มจำนวนผู้ยืมหนังสือโดยการจัดห้องสมุดสาขาหรือห้องสมุดเคลื่อนที่ ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การปรับปรุงการท่องเที่ยวและกิจกรรมโรงแรมสำหรับผู้มีรายได้น้อย

(5) การเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยทางวัฒนธรรม (Empowerment) คือ กระจายอำนาจและการตัดสินใจในเรื่องวัฒนธรรมให้ภูมิภาคและท้องถิ่นตามความเหมาะสม การจัดตั้งองค์กรระดับภูมิภาคและท้องถิ่น พร้อมด้วยทรัพยากรสำหรับการพัฒนาวัฒนธรรม มีกิจกรรมช่วยเหลือหน่วยงานอาสาสมัครระดับภูมิภาคและท้องถิ่น ช่วยเหลือให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมเห็นและร่วมมือในกิจกรรมวัฒนธรรม

(6) การเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยทางวัฒนธรรม (Social Justice) คือ การรวบรวมและจัดพิมพ์และเผยแพร่ ขาวสารข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการทางกิจกรรมวัฒนธรรมของประชาชน การกำจัดช่องว่างและความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้โอกาสชนกลุ่มน้อยมีส่วนร่วมในกิจกรรมวัฒนธรรม และการช่วยเหลืองานวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยมีส่วนร่วมรู้เห็นและร่วมมือในกิจกรรมวัฒนธรรม และการช่วยเหลืองานวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย

(7) การจัดการศึกษาเพื่อวัฒนธรรม (Education) คือ การเพิ่มเนื้อหาสาระทางวัฒนธรรมในหลักสูตร จัดสรรอุปกรณ์และเครื่องอำนวยความสะดวกให้เพียงพอสำหรับการศึกษาและการฝึกอบรมทางศิลปะวัฒนธรรม ส่งเสริมกิจกรรมศิลปะของเยาวชน

(8) การดำรงไว้ซึ่งคุณภาพและมาตรฐานของวัฒนธรรม (Quality) คือ การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการให้ประชาชนรักษาไว้ซึ่งคุณภาพ และมาตรฐานของความดีงามทางวัฒนธรรมด้วยการจัดประกวดการแข่งขันและวิธีการอื่น ๆ รวมทั้งการป้องกันสิ่งเลวร้ายไม่ให้เข้ามาบ่อนทำลายความดีงามเหล่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้วัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่

(9) การเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชาติ (International Relations) คือ การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับนานาชาติประเทศ ส่งเสริมการศึกษาภาษาต่างประเทศและวรรณกรรมต่างชาติ รวมทั้งศึกษาภาษาไทยและวรรณกรรมของชนเผ่าในประเทศต่าง ๆ แลกเปลี่ยนกิจกรรมและบุคลากรทางวัฒนธรรม สนับสนุนให้มีการศึกษาวัฒนธรรมของชาติอื่นเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาติ

(10) การสร้างสรรค์ (Creation) กล่าวคือ วัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้าและเรียกว่ามีการพัฒนานั้น จะต้องมีการสร้างสรรค์ การคิดค้น และการพัฒนาวัฒนธรรมเก่า ๆ ให้เกิดประโยชน์และเหมาะสมกับสังคมปัจจุบันและอนาคตอย่างต่อเนื่อง อาทิ มีการสร้างสรรค์งานใหม่ทางศิลปะ การคิดค้นวิจัยเรื่องราวต่าง ๆ ของวัฒนธรรม มีการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ใหม่ ๆ และการพัฒนาของที่เคยใช้แต่เดิมให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

(11) การปรับปรุงวัฒนธรรมไทยในชีวิตประจำวัน (Daily Life) คือ การปรับปรุงวิถีชีวิตประจำวัน เช่น อาหาร เสื้อผ้า สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม เครื่องอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภค รวมทั้งการบริการอนามัย การเพิ่มพูนสิ่งที่ดีงาม สิ่งบันเทิงในชีวิตประจำวันให้แก่ประชาชน การจัดระบบและสิ่งแวดล้อมในสำนักงาน โรงแรมและสถานที่ประกอบการต่าง ๆ ให้เรียบร้อยสวยงามมีความเพียงพอทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ

กล่าวโดยสรุป การอนุรักษ์วัฒนธรรมของไทย มุ่งส่งเสริมให้มีการบำรุงรักษาทุกด้าน ควบคู่กับการพัฒนาและเผยแพร่ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ภาครัฐสนับสนุนและส่งเสริมให้องค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ด้วยการสร้างความตระหนัก การจัดการศึกษาอบรมด้านวัฒนธรรม

6. แนวคิดเกี่ยวกับเรือกอและ

6.1 ประวัติและวิวัฒนาการของเรือกอและ

สันนิษฐานว่า เรือกอและเกิดขึ้นก่อนสมัยสุโขทัย ข้อสันนิษฐานดังกล่าวสืบเนื่องจากเหตุผลทางประวัติศาสตร์ ดังนี้คือ (ถึกงพล ขำยัง, 2556, น. 7-8)

(1) การเข้ามาของมุสลิมในประเทศไทยในสมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ. 1800-1921) นั้น มุสลิมอาศัยอยู่ในนครศรีธรรมราชตลอดจนถึงมะละกา และมีหลักฐานที่แสดงว่าในสมัยสุโขทัยนั้นประเทศไทยติดต่อกับประเทศมุสลิม เช่น อินโดนีเซีย อาหรับ ทั้งนี้ ในสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2133-2148) ตำแหน่งเสนาบดีทางการคลังและการท่าเรือ นั้น นิยมใช้ชาวเปอร์เซีย ซึ่งก็ใช้กันเป็นประเพณีสืบต่อมาจนตลอดสมัยอยุธยาและธนบุรี

(2) มุสลิมในภาคใต้ มีความชำนาญในการใช้เรือคนไทยทางภาคใต้รู้จักการใช้เรือชำนาญมากกว่าคนไทยในภาคกลาง เหตุผลหนึ่งที่สำคัญคือ การอยู่ติดลำน้ำและฝั่งทะเลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวว่า ชุนนางเชื้อสายอาหรับมุสลิมมีความสามารถเป็นอย่างยิ่ง ในด้านกิจการค้าทางทะเล รับราชการได้ตำแหน่งเป็นเจ้ากรมท่า สังกัดกองทัพเรือเป็นจำนวนมาก จนกลายเป็นตำแหน่งสืบทอดแบบประเพณี จึงสันนิษฐานได้ว่า ชาวมุสลิมในภาคใต้มีความคุ้นเคยและชำนาญในการใช้เรือมาตั้งแต่สมัยโบราณ และสืบทอดความชำนาญทางด้านการเดินเรือและการประมงให้แก่ลูกหลาน

(3) ปรากฏเรื่องราวของเรือและในสมัยสุโขทัย จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พอสรุปและสันนิษฐานได้ว่าเรือกอและ และการเข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐานในภาคใต้ตอนล่างของชาวมุสลิม เนื่องจากชาวมุสลิมในภาคใต้มีความชำนาญพิเศษในการออกทะเล ดังนั้นกลุ่มชนนี้จึงยึดอาชีพการประมง และเนื่องจากเป็นชาวพื้นเมืองที่มีทุนทรัพย์น้อย จึงมีการคิดประดิษฐ์เครื่องมือในการออกทะเลเพื่อทำการประมงทำให้เกิด “เรือกอและ” ขึ้น สันนิษฐานว่าการวาดลวดลายจิตรกรรมบนเรือกอและ น่าจะกำเนิดขึ้นเมื่อเกือบ 1 ศตวรรษที่ผ่านมา สืบเนื่องจากเหตุผลทางประวัติศาสตร์ดังนี้

(1) ปรากฏเรือกอและ ที่มีการเขียนลวดลายจิตรกรรม สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

(2) ปรากฏการแข่งขันเรือกอและ มีการตกแต่งลวดลายจิตรกรรมในราวประมาณ พ.ศ. 2487 ในสมัยที่ขุนจรรยาวิเศษ ดำรงตำแหน่งข้าหลวงประจำจังหวัดปัตตานี

จากการสอบถามช่างต่อเรือในท้องถิ่น พอสรุปและสันนิษฐานได้ว่าชาวไทยมุสลิมเริ่มมีการตกแต่งลวดลายจิตรกรรม บนเรือกอและในสมัยรัตนโกสินทร์ราว 1 ศตวรรษที่ผ่านมาเนื่องจากชาวไทยมุสลิมในเขตชายแดนภาคใต้ ที่มีวัฒนธรรมทางศิลปะมาตั้งแต่บรรพชน ซึ่งแสดงให้เห็นปรากฏในด้านการประดับตกแต่ง การแต่งกาย และทางด้านสถาปัตยกรรมผนวกกับชาวประมงเคยเห็นความงามวิจิตรของเรือ ในพระราชพิธีทางภาคกลางจึงเกิดความประทับใจ และมีความปรารถนาที่จะตกแต่งลวดลายจิตรกรรมบนเรือกอและ (วุฒิ วัฒนสิน, 2542)

6.2 ความหมายของเรือกอและ

สารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มที่ 3 (ถึงพล ขำยัง, 2556, น. 8) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กุหละ หรือ กอและ เป็นคำภาษามลายู ใช้เรียกเรือประมงขนาดเล็กหรือขนาดกลาง แต่บางโอกาสนำมาเรียกเรือขนาดใหญ่เช่นกัน เรือประมงของชาวมาลายูส่วนมากเป็นเรือใบ อาศัยกำลังลมเมื่อจะเพิ่มความเร็ว หรือความจำเป็นจะทดแทนความล่าช้าที่ขาดลมจะใช้พายเป็นเครื่องช่วย

กอและ เป็นคำเขียนเลียนแบบเสียงในภาษายาวี บางคนอาจเขียนว่า โกและ หรือกอและ ขึ้นอยู่กับเสียงผู้พูด ภาษาอังกฤษใช้ Kolek หรือ Koleh ความหมายของคำว่า กอและ อติตะดาโต๊ะ ปราสาท และดาโต๊ะลินดาร์มัน แห่งจังหวัดนราธิวาส ได้ให้ความหมายว่า หมายถึง พลิกไปพลิกมา ตะแคง โคลงเคลง ลักษณะที่โคลง ๆ ชาวมุสลิมใช้คำว่า “กอและ” ผสมกับคำอื่นอีกสองคำคือ ผสมกับคำว่าปาระฮู เป็นปาระฮูกอและ ซึ่งหมายถึงเรือกอและนั่นเอง (ถึงพล ขำยัง, 2556, น. 8)

เรือกอและ ส่วนใหญ่ใช้ในการประมง โดยนำออกไปทำการประมงในทะเล นอกจากนี้ยังใช้สำหรับแข่งขันโดยใช้ฝีพายหรือใช้ใบ ทุกครั้งที่ออกเรือก่อนขึ้นเรือชาวประมงจะให้ความเคารพเรือกอและของตน โดยการถอดรองเท้าทุกครั้งและเมื่อเรือจอดอยู่บนฝั่งห้ามผ่านใกล้ ๆ หรือเล่นบริเวณหัวเรือ ไม่พูดจาเชิงอวดดี หรือพูดในสิ่งที่ไม่เป็นมงคล เพราะเชื่อว่ามีพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ให้ความคุ้มครองเรือสิ่งสถิตอยู่ที่หัวเรือบริเวณ “จาบัง” นับได้ว่าเรือกอและเป็นเรือในจังหวัดภาคใต้ตอนล่าง ซึ่งใช้ในการประมงทางทะเลของชาวประมงมุสลิมในจังหวัดภาคใต้ นับว่าเป็นเรือที่แปลกตาและหาดูได้ยากในจังหวัดอื่น ๆ (ถึงพล ขำยัง, 2556, น. 9)

กล่าวโดยสรุป เรือกอและ หมายถึง เรือประมง มีรูปพรรณสัณฐานเพรียวลม ไม่ตันลม แต่เป็นเรือที่อยู่ในอาการโคลงเคลงเมื่อลงในน้ำ เพราะมีลักษณะของท้องเรือที่อยู่ใต้น้ำกลม และกาบเรือจะผายออกจึงลุ่มยาก เมื่อถูกคลื่นลมจะโคลงเคลง

6.3 ลักษณะของเรือกอและ

ลักษณะของเรือกอและเป็นเรือประมงที่ใช้ตามชายฝั่งทะเลของแหลมมาลายู ในปัจจุบันมีอยู่ด้วยกันหลายแบบตามรูปร่างของการวางกระดูกงู และลักษณะของเรือและท้ายเรือ แต่โดยทั่วไปลำเรือจะต้องแข็งแรงและค่อนข้างกว้าง พอที่จะผจญกับลมพายุได้บ่อย ๆ และทนต่อคลื่นที่ซัดสาดชายฝั่งอย่างรุนแรงระหว่างเรือในทะเลหรืออยู่บนฝั่ง ขนาดของเรือเล็กหรือใหญ่แตกต่างกันไป ยาวตั้งแต่ 3.50-13.50 เมตร มีรูปร่างแตกต่างกันบ้าง แต่ลักษณะเดิมนั้นอยู่ เช่น หัวท้ายขึ้นอย่างเดียวกัน เพื่อให้กินน้ำดี และลากขึ้นง่าย ลำของเรือจึงต่ำ กระดูกงูไม่ลึกนัก ส่วนใบมักเป็นรูปเหลี่ยมผืนผ้า มีคันสอดทั้งสองข้างบนและล่าง ซึ่งสามารถลดและม้วนใบจากคันล่างขึ้นได้ หัวเรือและท้ายเรือทำแตกต่างกันเล็กน้อย หรือเหมือนกันเป็นรูปงอนขึ้น ดูประหนึ่งสองหัว ปกติใช้พายถือท้ายทางข้างเรือ จังกูดหรือหางเสือเกือบจะไม่มีเลย หรือถ้ามีก็ใช้น้อยลำเต็มที การหาสีเรือเป็นที่สังเกตอย่างหนึ่ง ซึ่งบอกที่มาของเรือประมง ซึ่งจะเห็นว่าเรือตามชายฝั่งตะวันตกของแหลมมาลายูมักหาสีดำหรือสีน้ำตาล

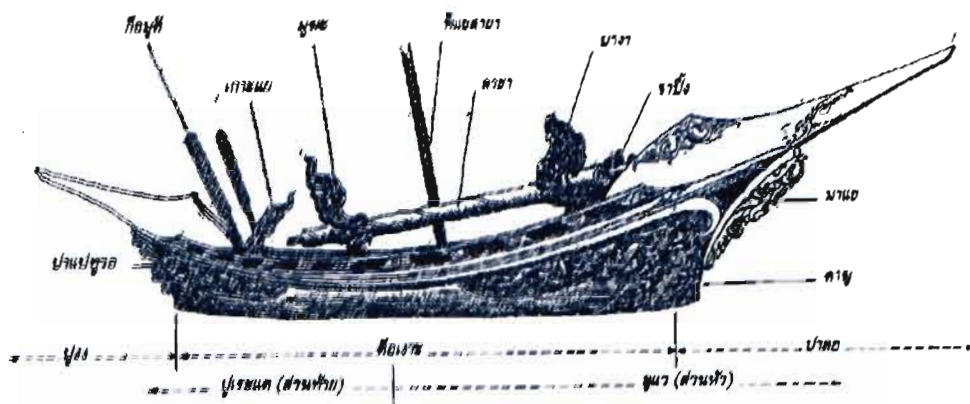
แก่ อันตรงข้ามกับเรือทางฝั่งตะวันออก ซึ่งส่วนมากทาสีขาวเหนือระดับน้ำแต่ทาสีแดงหรือเขียวตอนใต้ท้องเรือ ในท้องที่จังหวัดปัตตานีและนราธิวาส มักจะทาสีฉูดฉาด เช่น แดงหรือเขียวตามใจชอบ และมีการเขียนลวดลายอย่างสวยงาม ซึ่งเรือกอและในจังหวัดปัตตานีที่มีลวดลายสวยงามนั้น ในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงแบบไป จากซึ่งเคยมีหัวเรือและท้ายเรือขีดสูงกลายเป็นหัวเรือสั้น ท้ายตัดไว้สำหรับตั้งเครื่องยนต์เพื่อความคล่องตัวในด้านประโยชน์ใช้สอย ซึ่งมีชื่อเรียกเรือที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ว่า “ปาดะกรือชะ” แต่ส่วนอื่น ๆ ของรูปแบบของเรือยังไม่เปลี่ยนแปลง เช่น ยังคงมีกาบเรือสูงสามารถเขียนลวดลายสีเส้นได้เหมือนเดิม เรือกอและจะมีลักษณะพิเศษแตกต่างจากเรือประเภทอื่น ๆ มาก เรือกอและที่นิยมใช้มีอยู่ด้วยกัน 4 ขนาดดังนี้คือ (ถึกงพล ขำยัง, 2556, น. 10)

- (1) ขนาดใหญ่ ยาว 25 คอก
- (2) ขนาดกลาง ยาว 22 คอก
- (3) ขนาดเล็ก ยาว 20 คอก
- (4) ขนาดเล็กมาก ยาว 6 คอก

เอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในเรือกอและ คือคุณค่าในตัวของเรือเอง ซึ่งแสดงออกมาทางรูปแบบและลวดลายที่วิจิตรพิสดาร บนเรือกอและแต่ละลำจากฝีมือของชาวบ้าน ที่นอกจากจะคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยในการประกอบอาชีพ เพื่อการดำรงชีวิตแต่เพียงอย่างเดียวแต่เกิดความคิดจินตนาการ และเกิดแรงบันดาลใจ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้สึกรักนิกคิอย่างชาวบ้านได้สร้างสรรค์ศิลปะพื้นบ้านที่ทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม เพื่อสืบทอดต่อไปยังชนรุ่นหลัง ศิลปกรรมชิ้นนี้แตกต่างจากศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อรับใช้ชนส่วนน้อยที่เป็นชนชั้นศักดินา เรือกอและจัดเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง และในปัจจุบันรูปร่างลักษณะได้เปลี่ยนแปลงไปมาก โดยเฉพาะรูปแบบของหัวเรือและท้ายเรือ เรือกอและแบบดั้งเดิมนั้น มีลักษณะเฉพาะตัวที่น่าสนใจดังนี้ (ถึกงพล ขำยัง, 2556, น. 10)

(1) ด้านรูปแบบของลำเรือ มีลักษณะหัวเรือและท้ายเรือขีดสูงมาก คล้ายเรือไวกิ้งต่างกันที่หัวเรือไวกิ้ง มีการแกะสลักเป็นรูปหัวสัตว์ประดับไว้ แต่หัวเรือกอและมีเพียงแต่การฉลุลายให้เข้ากับลวดลายส่วนอื่นเท่านั้น กราบเรือกอและสูงมากเพราะต้องใช้แล่นในท้องทะเล จึงทำให้บริเวณกราบเรือมีพื้นที่ว่างเหมาะสำหรับการวาดลวดลายจิตรกรรม

(2) ด้านการตกแต่งลวดลายจิตรกรรม มีการประดับตกแต่งด้วยการฉลุ และวาดลวดลาย รวมทั้งการระบายสี เพื่อความงามวิจิตรด้วยเทคนิคสีน้ำมัน ส่วนประกอบที่สำคัญของเรือกอและ ที่นิยมฉลุลายและวาดลวดลายจิตรกรรม ได้แก่ ส่วนหัวเรือใบหัวเรือ คือส่วนที่อยู่บนสุดปลายของเรือ หัวเรือใหญ่ (กรือเปาะใหญ่) คือส่วนประกอบหนึ่งของใบหัวเรือ ส่วนของหัวเรือ (กรือเปาะเล็ก) คือส่วนประกอบหนึ่งของหัวเรือใหญ่



ภาพที่ 2.1 ส่วนประกอบของเรือกอและ
ที่มา : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนราธิวาส (2556)

ปาแปตูว ทอดนูนยาวตลอดลำเรือ ลักษณะเป็นกันชนของเรือ

จ่าปั้ง เป็นแผ่นไม้รูปสามเหลี่ยม ซึ่งทำเป็นสวดลาย (กนก) คล้ายกระจัง ใช้ปักช่องว่างระหว่างลำเรือและส่วนหัวเรือ ทำโผล่ขึ้นมาจากลำเรือเล็กน้อย ถือเป็นส่วนที่ศักดิ์สิทธิ์ของเรือ

บางา ลักษณะเป็นไม้โค้งงอขึ้นข้างบน โดยทำเป็นรูปนกติดกับจ่าปั้ง เพื่อใช้วางไม้ค้ำถ่อ “ฆาเลาะห์” และใบเรือ “ลายา” ที่ต้องการเก็บ “ที่แยลายา” คือ เสากะโดงเป็นเสากลม ๆ ที่ค่อย ๆ เรียวจากโคนสู่ปลาย มีขนาดยาวตามความเหมาะสมกับขนาดเรือ ใช้ปักที่ศูนย์กลางของลำเรือ 1 ต้น และปักในทางค่อนไปทางหัวเรืออีก 1 ต้น ใช้สำหรับกางใบเรือ สามารถถอดออกได้

มุมชะ เป็นไม้โค้งงอขึ้นข้างบน ทำเป็นรูปนก ติดไว้ด้านขวาของค่อนไปทางท้ายเรือ ใช้วางพาดไม้ค้ำถ่อและใบเรือคู่กับ “บางา”

เกาะแยะ เป็นไม้โค้งงอขึ้นข้างบนเล็กน้อย ติดไม้ท้ายเรือ เพื่อใช้เป็นที่ยึดบังคับไม้พาย ซึ่งทำเป็นหางเสือ “กิ๋มมูตี”

กิ๋มมูตี หางเสือใช้คู่กับเกาะแยะส่วนตรงกลางลำเรือ กราบเรือ คือ บริเวณตอนกลางของลำเรือ ส่วนภายในเรือ คือ บริเวณทั้งหมดภายในลำเรือ

ชุมชนปะเสยะวอ จังหวัดปัตตานี ชุมชนบ้านทอน และชุมชนไพรวัลย์ จังหวัดนราธิวาส เป็นแหล่งผลิตเรือกอและในปัจจุบัน ซึ่ง สมใจ ศรีนวล (2547, น. 47) กล่าวว่า รูปแบบของเรือกอและที่นิยมกันมี 2 แบบ คือ (1) แบบมาเลเซีย มีลักษณะตัวเรือเรียว แคบ และเล็ก และ (2) แบบผสมได้นำเอารูปแบบของเรือหลายชาติมาผสมกัน ขนาดความยาวของเรือภาคกลางของไทย เช่น เรือแข่งเรือสุพรรณหงส์ ความสูงของสำเภาจีน ความกว้างความหนาแบบเรือชุดในท้องถิ่นชุมชนทั่วไป แต่ที่นิยมกันมากคือ แบบหัวท้ายยาวสูง มี 3 ขนาดคือ ขนาดที่มีความยาวประมาณ 12.5 เมตร ซึ่งความนิยมลดลงเพราะราคาแพง ขนาดกลางความยาวประมาณ 9 เมตร ขนาดเล็กประมาณ 7 เมตร ทั้งสองขนาดยังเป็นที่ยอดนิยมจากแหล่งผลิตทั้ง 2 แหล่ง



ภาพที่ 2.2 ส่วนหัวของเรือกอและ (2561)

ด้านหัวเรือจากแกะสลักไม้โค้งงอน ยื่นออกนอกหัวเรือเป็นรูปแบบเรือเถา หรือลวดลายพันธุ์ไม้ โดยนำเอาส่วนต่าง ๆ ของพันธุ์ไม้มาประกอบต่อเนื่องให้เห็นกลมกลืน เพื่อให้มีลักษณะลวดลายที่ออกมามีความนุ่มนวล มีน้ำหนัก ลักษณะลวดลายประเภทที่เป็นที่นิยมของชาวไทยมุสลิมมีใช้เพียงแค่ประดับไว้ที่หัวท้ายเรือกอและเท่านั้น แต่ยังปรากฏประดับเป็นศิลปะเกี่ยวเนื่องกับอาคารบ้านเรือน มีสยิดอีกด้วย (สมใจ ศรีนวล, 2547, น. 48)



ภาพที่ 2.3 จาปั้งของเรือกอและ (2561)

ถัดจากหัวเรือเข้ามาที่คอเรือ หรือจาปั้ง จะมีไม้แกะสลักเป็นรูปลายกระจางสามเหลี่ยมประดับลวดลาย ใช้เป็นที่วางไม้ค้ำถ่อ หรือแขวนตะเกียง หรือเป็นที่วางใบเรือที่ต้องการเก็บขณะออกเรือสู่ทะเล ส่วนนี้จะเป็นที่วางเครื่องสักการบูชาเทวดาฟ้าดินและเจ้าทะเล (สมใจ ศรีนวล, 2547, น. 48)



ภาพที่ 2.4 ลวดลายด้านข้างของเรือกอและ (2561)

ด้านข้างทั้งสองของหัวเรือ อาจจะมีลวดลายไทยผสมอิสลาม และลายจีน เรียงลำดับเป็นชั้น คั่นด้วยเส้นสีเทา ขาวเหลือง แดงเหลือง เทาแดง ไม่เหมือนกันแล้วแต่อารมณ์ศิลปินลวดลายที่นิยมกัน ลายไทยได้แก่ ลายกระจัง ลายเครือเถา ลายประจายาม ลายอิสลามได้แก่ ลายพรรณไม้ ลายอักษร ประติษฐ์ ลายจีนได้แก่ ลายมังกร นกการเวก นกกระเรียน (สมใจ ศรีนวล, 2547, น. 49)



ภาพที่ 2.5 ส่วนท้ายของเรือกอและท้ายตัด (2561)

ส่วนท้ายเรือ บางลำจะแกะสลักไม้โค้งงอนทำเหมือนกับหัวเรือ แต่บางลำจะทำเป็นท้ายตัด และมีเกาะแยะเป็นที่วางหางเสือหรือเป็นที่ตั้งเครื่องยนต์ ด้านข้างของท้ายเรือนิยมวาดลวดลายเหมือน ด้านข้างของหัวเรือ แต่ส่วนท้ายเรือที่ตอนท้ายเป็นหางตัด จะมีภาพลวดลายผสมที่ชาวไทยมุสลิมนิยม กัน หรือภาพอักษรอยู่ตรงกลาง รอบนอกประดับด้วยลายพันธุ์ไม้ (สมใจ ศรีนวล, 2547, น. 49)



ภาพที่ 2.6 สีและลวดลายของเรือกอและ (2561)

การใช้สีโดยทั่วไปช่างทาสีเรือกอและ จะนิยมใช้สีน้ำพลาสติก และจะใช้น้ำมันยางและชันยาเรือลงรองพื้นก่อน เพื่อป้องกันและรักษาเนื้อไม้ สีที่นิยมกันมากคือ สีดำ สีเขียว สีแดง เป็นสีพื้น นอกจากนี้มีสีทอง เหลือง เทา และขาวเป็นสีที่ให้ลวดลาย ลวดลายอาจมีอิทธิพลของความเชื่อ ค่านิยม และสภาพแวดล้อมมีผลต่อการสร้างสรรค์ลวดลายเหล่านี้ (สมใจ ศรีนวล, 2547, น. 49)



ภาพที่ 2.7 สีและลวดลายของเรือกอและ (2561)

ในอดีตเรือกอและยังไม่นิยมใช้สี แต่นิยมแกะสลักเป็นรูปต่าง ๆ เช่น มังกร นก พญานาค เป็นต้น เข้าใจว่าเมื่อมีสีแพร่หลายอย่างปัจจุบัน ช่างจึงได้นำเอาสีมาสร้างลวดลายเพื่อให้ดูวิจิตรยิ่งขึ้น ช่างส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนศิลปะมาจากสถาบันใด แต่อาศัยคุณสมบัติครูพักลักจำเป็นสมบัติส่วนตัว สร้างสรรค์ศิลปะอันสูงส่งจนกลายเป็นศิลปกรรมที่ทรงคุณค่า (สมใจ ศรีนวล, 2547, น. 49)

6.4 ประเภทของเรือกอและ



ภาพที่ 2.8 เรือกอและแบบดั้งเดิม
ที่มา : ร้อยเรื่องเมืองไทย พ่อผู้เป็นที่รัก Beloved Eternally (2559)



ภาพที่ 2.9 เรือกอและแบบท้ายตัด (2561)

พิจารณาจากลักษณะของหัวเรือกอและ อาจกล่าวได้ว่าเรือกอและมี 2 ประเภทด้วยกัน คือ แบบหัวสั้นและแบบหัวยาว แต่ถ้าพิจารณาจากความเป็นเรือประมง เรือกอและที่เป็นเรือประมงมี 5 ประเภท ดังนี้ (ถึงพล ขำยัง, 2556, น. 12)

(1) กุแหละบัวตันบะรัต มีการต่อเรือประเภทนี้ในประเทศมาลายู ซึ่งได้แบบมาจากจังหวัดปัตตานี ลักษณะเด่นคือ หัวเรือและท้ายเรือเรียวยาวจนเกือบแหลม บรรทุกลูกเรือได้ประมาณ 5-7 คน

(2) กุหละ มะเซียม หรือโจกง เป็นเรือไทย ใช้จับสัตว์น้ำด้วยเบ็ด บรรทุกลูกเรือได้ 2-3 คน พบจำนวนเล็กน้อยตามปากแม่น้ำกลันตันทางเหนือ

(3) กุหละ หรือ ปาราทุกละมีลักษณะเด่นคือ ค่อนข้างกว้าง ท้องมน และมีหัวท้ายโค้งงอนขึ้นดูสวยงามแล่นได้ไม่เร็ว แต่คล่องตัวเป็นเรือที่ออกทะเลได้ดี มีความคล่องตัวในการลากขึ้นบนหาดหรือเข็นลงทะเล เรือนี้บางครั้งเรียกว่า กุหละลัจจ บรรทุกลูกเรือได้ประมาณ 5-10 คน พบทั่วไปตามทะเลฝั่งตะวันออก

(4) ยองกอง เป็นเรือประมงขนาดเล็ก ใช้สำหรับทำประมงชายฝั่ง ทาสีเพื่อความสวยงาม แต่เป็นเพียงแถบสีเรียบ ๆ ไม่มีการวาดลวดลายจิตรกรรมใด ๆ

(5) ปาตะกือระ เป็นเรือประมงที่มีวิธีการต่อ การวาดลวดลายจิตรกรรมมีส่วนตกแต่ง และอุปกรณ์ต่าง ๆ ในเรือเหมือนเรือกอลและดั้งเดิม มีลักษณะที่เด่น คือ มีหัวเรือเข็ดสูงเหมือนเรือกอลและดั้งเดิม แต่มีท้ายตัด (ปาตะกือระ) และใช้เครื่องยนต์ในการขับเคลื่อน ในขณะที่เรือกอลและดั้งเดิมกำลังจะหมดความนิยมอย่างสิ้นเชิง เรือกอลและปาตะกือระ

6.5 องค์ประกอบโดยทั่วไปของเรือกอลและ

ลำเรือของเรือกอลและ เป็นลำยาวที่ต่อด้วยไม้กระดานยาว ซึ่งได้จากการเลื่อยตัดท่อนซุงประเภทไม้ตะเคียน ไม้สา ไม้หลุมพอ ที่มีขนาดความยาวที่จะต่อ โดยเลื่อยตัดท่อนไม้ให้เป็นแผ่นไม้กระดานบาง ๆ ที่มีขนาด 1×6 นิ้ว นำแผ่นไม้กระดานดังกล่าว มาวางซ้อนต่อขึ้นเป็นลำเรือความยาวของเรือแต่ละลำ จะแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการใช้สอย เรือกอลและที่ใช้เพื่อประกอบอาชีพทางการประมง หรือเป็นพาหนะสำหรับรับส่งสินค้า ลำเรือจะขยายกว้างออกตรงกลางลำเรือ ทั้งนี้ให้เรือมีบริเวณภายในกว้าง เพื่อประโยชน์ในการบรรทุกสินค้า และวางอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบอาชีพประมง ส่วนเรือกอลและที่ใช้ในการแข่งขันประชันฝีพายความเร็ว นั้น ลำเรือจะแคบเข้าไปทางส่วนหัว และส่วนท้ายมากกว่าเรือกอลและที่ใช้ประกอบอาชีพ (จเร รักษาแก้ว, 2537, น. 38 อ้างถึงใน ฤทธิงพล ขำยัง, 2556, น. 16) และส่วนประกอบอื่นของลำเรือได้แก่

(1) กระดุกู คือ ไม้แกนกลางของลำเรือที่มีความยาวตามขนาดของลำเรือ เป็นที่ยึดเกาะของแผ่นไม้กระดาน ที่ซ้อนต่อขึ้นเป็นลำเรือ และเป็นที่สำหรับติดตั้งกงของเรือ เวลาจะบอกถึงความยาวของเรือกอลและนั้นจะต้องบอกความยาวของกระดุกู

(2) กง คือ ไม้ที่มีลักษณะคล้ายกับ U ที่วางขวางอยู่ในลำเรือ ตามขนาดความโค้งของเรือ ตั้งแต่หัวเรือจนถึงท้ายเรือ กงจะมีขนาดความกว้างที่สุดตรงกลางลำเรือ แล้วค่อย ๆ เรียวเล็กแคบลงไปในทางส่วนหัวและส่วนท้ายตามลำดับ กงจึงเปรียบเสมือนโครงสร้างหรือโครงกระดูก เพราะไม้กระดานแต่ละแผ่นที่ประกอบขึ้นเป็นลำเรือ จะต้องถูกตอกตรึงกับกงด้วยตะปู

(3) กราบเรือ คือส่วนประกอบของเรือที่เป็นแผ่นไม้กระดาน ที่ต่อเติมเสริมให้ลำเรือขยายกว้างออกตรงกลางลำเรือ แล้วเรียวแคบไปทางส่วนหัวเรือและท้ายเรือ ขนาดของแผ่นไม้กระดานที่นำมาต่อเป็นกราบเรือ จะใช้ไม้ขนาด 1 x 6 นิ้ว ยาวตลอดทั้งลำ ช่างละ 5-6 แผ่น ถัดจากแผ่นไม้กระดานจะต่อเติมด้วยไม้เป็นขอบอีกจำนวนช่างละ 3 ท่อน

6.6 ความเชื่อเกี่ยวกับเรือกอลและ

ความเชื่อที่ปรากฏเกี่ยวเนื่องกับเรือกอลและ ไม่ได้เป็นความเชื่อของศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นความเชื่อที่สร้างสมสืบทอดกันมาตั้งแต่เดิม อาจจะเป็นวิญญาณนิยมหรือไสยศาสตร์ยุคแรก ๆ เพราะความเชื่อเหล่านี้ได้ปรากฏอยู่ทั่วไปในจิตใจของมนุษย์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 บ้านบน ตำบลปะเสยะวอ อำเภอสาบบุรี จังหวัดปัตตานี ได้เล่าเรื่องความเชื่อของชาวเรือกอลและให้ฟังว่า เบื้องต้นของการต่อเรือกอลและ ช่างจะหาฤกษ์ยามในการวางไม้ชิ้นแรก โดยมีความเชื่อว่าจะทำให้เรือลำนั้นมีกำไร ประกอบอาชีพร่ำรวย เป็นที่พอใจของผู้ว่าจ้าง ไม้ที่ใช้จะต้องเป็นไม้มงคลด้วย เช่น ไม้ตะเคียนหรือไม้พะยอม (สมใจ ศรีนวล, 2547, น. 51)

ในการทำเรือครั้งแรก นอกจากวิธีการมงคลข้างต้นบางคนใช้วิธีการแก้เคล็ด เช่น ผูกเจียนเชือก หรือที่เรียกว่า เจียนละปะ หากแต่จะใช้ใบมะพร้าวผู้แทนเชือก หากดึงเชือกออกจากเจียนที่ผูกได้ง่ายก็แสดงว่า อุปสรรคในการต่อเรือกอลและจะน้อยลงหรือไม่มีเลย ถึงเวลาก็จะมีเงินทองค่าจ้างได้รับตรงตามที่นัดหมาย ฝ่ายผู้จ้างขณะที่ทำเรือตัวเองมีความเชื่อเรื่องอะไรก็จะสั่งให้ช่างทำตามความเชื่อนั้น เช่น สั่งให้วาดรูปมังกร ซึ่งเป็นสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก และสะเทินอากาศ หรือนกกาเวก ซึ่งเป็นนกที่คนจีนเชื่อว่าป้องกันคลื่นลมได้ หรืออาจจะสั่งให้วาดรูปหรือลวดลายอื่นใดก็ตาม ลักษณะสีมงคลที่เข้ากับตัวผู้ว่าจ้างได้ เป็นต้น (สมใจ ศรีนวล, 2547, น. 51)

เมื่อเรือกอลและสำเร็จสมบูรณ์ พร้อมทั้งจะออกจากบ้านผู้รับจ้างก็ต้องดูฤกษ์ยามที่เป็นมงคลมารับเรือ เพื่อที่จะนำไปประกอบอาชีพก็จะทำพิธีเช่น เสากาง หรือเสากะโดงเรือ เพราะมีความเชื่อว่าเสากะโดงเรือคือส่วนที่สำคัญของเรือในการเดินทาง เป็นสัญลักษณ์ของความปลอดภัยเป็นสิริมงคลแก่ผู้พบเห็น การเส้นไหว้เสากะโดงเรือมีการทำพิธีกรรมสวดดูอาอาหารคาวหวานเป็นส่วนประกอบในพิธีกรรม ไม่มีอาหารต้องห้ามของชาวมุสลิม และนำดอกไม้ผ้าขาว ผ้าแดง หรือผ้าเจ็ดสี มาผูกหัวเรือหรือจ่าปึง เพื่อความเป็นมงคลและบูชาเจ้าสมุทร (สมใจ ศรีนวล, 2547, น. 51)

ปัจจุบันก่อนจะออกเรือทุกครั้งจะมีการจุดประทัด 21 แพ ทันที่ที่เรือได้ออกจากท่าพร้อมจัดดอกไม้ รูปเทียน สวมพวงมาลัย การปฏิบัติตนของชาวเรือขณะที่อยู่ในทะเล ชาวเรือกอลและจะนิยมยึดถือปฏิบัติตนเคร่งครัดตามหลักศาสนาที่ตนนับถือ ขณะอยู่ในเรือกอลและยังปฏิบัติตนตามแนวความเชื่ออื่นอีก เช่น การไม่สวมรองเท้าขณะอยู่บนเรือ ไม่พูดคำที่เป็นอัปมงคล ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะที่หัวเรือ และไม่กล่าวคำหยาบใด ๆ ถือว่าเป็นการให้ความเคารพเรือ (สมใจ ศรีนวล, 2547, น. 51)

เมื่อเรือออกสู่ทะเลลึก ชาวเรือกอและจะทำพิธีอย่างหนึ่งเรียกว่า พิธีไหว้เจ้าทะเล โดยนำเครื่องสังเวยมาใส่ใบตอง หรือกาบมะพร้าวแล้วลอยไปในทะเล หากจับปลาได้มากก็จะ แสดงการขอบคุณโดยการปักธงเทพเจ้าที่หัวเรือ และมีการเจิมประพรมน้ำมันที่หัวเรือ ะยังมียะโยชน์ในการสื่อสารให้บุคคลที่คอยอยู่ชายฝั่งได้ว่าลำไหนดีปลาหมากหรือน้อย เมื่อเรือเข้ามาถึงฝั่ง ผู้ที่มีความเชื่อเรื่องธงเทพเจ้าก็จะสวมพวงมาลัยให้พร้อมสวดดูอาขอพร (สมใจ ศรีนวล, 2547, น. 52)

ถึงแม้ว่าเรือกอและเป็นเรือของชาวไทยในบางพื้นที่ของจังหวัดชายแดนใต้ จากชื่อและสถานที่อันเป็นแหล่งผลิตและแหล่งใช้สอยในปัจจุบัน ผู้คนพบเห็นคงปฏิเสธไม่ได้ว่า เรือกอและเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม แต่เมื่อเข้าไปศึกษาค้นคว้าจะพบว่า มีส่วนของการสืบทอด ถ่ายทอดสัญลักษณ์ เอกลักษณ์ของกลุ่มชนที่มีเชื้อสาย สัญชาติ และศาสนาที่แตกต่างกัน ในหลายจุดที่ปรากฏบนเรือกอและ เช่น ภาพลวดลายไทย ภาพมังกร พญานาค ภาพอักษรอาหรับ สี และแม้แต่ตำแหน่งของลวดลายที่มีเส้นสีเทาแบ่ง มีกรอบแบ่งน่าจะบอกอะไรอีกมาก ซึ่งอาจจะรวมไปถึงอิทธิพลที่ได้รับ ความหมาย ความเชื่อ สภาพแวดล้อมที่ผู้คนชาวเรือกอและได้สร้างสม สืบทอด ส่งต่อจากอดีตสู่ปัจจุบันอีกนานเท่าอนัน ครอบงำที่สังคมอย่างผสมผสาน กลมเกลียว ร่วมประโยชน์ จะเห็นรอยสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมของเรือกอและ (สมใจ ศรีนวล, 2547, น. 52)

กล่าวโดยสรุป เรือกอและ หมายถึง ชื่อเรือประมงของชาวไทยตามชายฝั่งทะเลภาคใต้ มีทั้งลักษณะแบบดั้งเดิม และแบบท้ายตัด มีรูปร่างยาวเพรียวรูปพรรณสัณฐานเพรียวลม ไม่ตันลม หัวและท้ายเขิดเป็นเอกลักษณ์ ลวดลายบนเรือกอและผสมผสานระหว่างลายมลายู ลายชวา และลายไทย ซึ่งเป็นเรือที่ชาวประมงใช้สำหรับจับสัตว์น้ำตามชายฝั่งทะเลภาคใต้ บางกรณีจะใช้สำหรับการท่องเที่ยว ลักษณะของเรือกอและ ในปัจจุบันมีอยู่ด้วยกันหลายแบบตามรูปร่างของการวางกระดูกงู และลักษณะของเรือและท้ายเรือ แต่โดยทั่วไปลำเรือจะต้องแข็งแรงและค่อนข้างกว้าง พอที่จะผจญกับลมพายุได้บ่อย ๆ และทนต่อคลื่นที่ซัดสาดชายฝั่งอย่างรุนแรงระหว่างเรือในทะเลหรืออยู่บนฝั่งขนาดของเรือเล็กหรือใหญ่แตกต่างกันไป ยาวตั้งแต่ 3.50-13.50 เมตร มีรูปร่างแตกต่างกันบ้าง แต่ลักษณะเดิมยังอยู่

7. บริบทชุมชน



ภาพที่ 2.10 อุ้งต่อเรือและเขียนลายเรือกลไฟของชุมชนปะเสยะวอ (2561)

7.1 ชุมชนปะเสยะวอ

ชุมชนปะเสยะวอ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี จะมีชื่อเสียงด้านการต่อเรือกลไฟที่ใช้ทำประมงพื้นบ้านมาตั้งแต่อดีต ลักษณะของเรือจะเป็นเอกลักษณ์ คือ หัวแหลม ท้ายแหลม มีการระบายสีด้วยลวดลายที่ผสมผสานระหว่างศิลปะไทยและมุสลิม ซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่าทางภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษที่ได้สร้างไว้ให้ลูกหลานได้สืบทอดด้านอาชีพ อันเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในอดีตจะรับจ้างต่อเรือขนาดใหญ่ที่นำไปประกอบอาชีพประมง ปัจจุบันการต่อเรือมีหลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับผู้ว่าจ้าง ผู้จ้างต่อเรือจะเดินทางมาจากหลายจังหวัดของประเทศไทย และประเทศเพื่อนบ้าน อย่างเช่นมาเลเซีย นอกจากนี้หน่วยงานราชการเข้ามาสนับสนุนในการทำเรือกลไฟและจำลองขึ้นมาเพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับกลุ่มลูกค้าที่ไม่ได้ประกอบอาชีพประมง แต่มีความหลงใหลในความงดงามของเรือกลไฟและ (สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา, 2553)

ภูมิปัญญาการต่อเรือในชุมชนจะมีนายช่างอยู่ 2 ประเภท คือ นายช่างต่อเรือ กับนายช่างลงสีและเขียนลายเรือ นายช่างผู้ต่อเรือที่ยึดเป็นอาชีพจะสร้างโรงต่อเรือขึ้นมาเป็นของตนเองแบบง่าย ๆ ภายในจะมีพื้นที่กว้างพอสำหรับการต่อเรือ แต่ละโรงจะมีนายช่างกำลังต่อเรืออยู่ไม่ว่างเว้นแต่ละวัน ส่วนอัตราการจ้างต่อเรือแต่ละลำจะคิดราคาเหมาจ่าย นายช่างจะรับผิดชอบทุกอย่าง ตั้งแต่การหาไม้ให้ได้ขนาดเท่าลำเรือจนกระทั่งเสร็จตามขั้นตอน ส่วนนายช่างผู้ลงสีและเขียนลายจะต้องทำงานเป็นทีม ๆ ละ 3 คน จะหมุนเวียนไปตามโรงต่าง ๆ ที่มีการต่อเรือจนแล้วเสร็จ จากนั้นจะลงสีและเขียนลาย ซึ่งเป็นการเหมาจ่ายจากนายช่างผู้ต่อเรือ (สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา, 2553)



ภาพที่ 2.11 อุ้งต่อเรือและเขียนลายเรือของชุมชนบ้านทอน (2561)

7.2 ชุมชนบ้านทอน

ชุมชนบ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส เป็นหมู่บ้านขนาดเล็กอยู่ชายทะเลเป็นแหล่งที่มีการต่อเรือและ มีเรือและมากที่สุดในภาคใต้ รูปแบบของเรือและของหมู่บ้านแห่งนี้ มีการวาดลวดลายลงบนลำเรืออย่างสวยงาม สีสันสะดุดตา ลวดลายที่วาดนั้นส่วนใหญ่จะเป็นรูปลักษณะของสัตว์ต่าง ๆ ที่มาจากวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์หรือเรื่องราวจากตำนานพื้นบ้าน เช่น นาค สิงห์ หนุมาน กิณรี เจือกและครุฑ เป็นต้น ความสวยงามของลวดลายบนเรือสะท้อนโดดเด่นอยู่บนลำเรือและที่เล่นในทะเลในแต่ละวัน ทั้งให้เยาวชนรุ่นหลังได้ชื่นชมและทราบขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวประมง บ่งบอกถึงความภาคภูมิใจของชาวบ้านชายฝั่งทะเลนราธิวาสทุกคน (วาสนา มะเจะแน, 2552)

การต่อเรือแต่ละครั้ง นายช่างจะต้องรู้ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของผู้ว่าจ้างที่จะนำเรือไปใช้ ว่าเป็นบริเวณฝั่งอ่าวไทยหรืออันดามัน นายช่างจะได้วางแผนคัดทรงไม้ไปตามลักษณะเรือที่จะนำไปใช้งาน ซึ่งการต่อเรือแต่ละลำใช้ระยะเวลาประมาณ 5 - 6 เดือน ภายในหนึ่งปีจะรับจ้างต่อเรือเพียง 2 ลำ และรับจ้างต่อเรือแต่ละครั้งต้องคำนวณอัตราค่าจ้างให้รอบคอบเหมือนกับผู้รับเหมาก่อสร้าง ถ้าคำนวณผิดพลาดมีสิทธิ์ที่จะขาดทุน ส่วนขั้นตอนการต่อเรือที่ยากที่สุดคือช่วงการตัดไม้ ซึ่งยังใช้วิธีแบบโบราณที่ต้องก่อไฟในการเผาไม้ด้วยความร้อนพอเหมาะ เพื่อให้ไม้ได้ขนาดตามทรงของเรือ ถ้าผ่านขั้นตอนนี้ไปแล้วถือว่าประสบความสำเร็จเกินครึ่ง (สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา, 2553)



ภาพที่ 2.12 อยู่ต่อเรือและเขียนลายเรือกอลและของชุมชนไพรวัลย์ (2561)

7.3 ชุมชนศาลาใหม่

ชุมชนศาลาใหม่ ตำบลศาลาใหม่ อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดนราธิวาส เรือกอลและของชุมชนแห่งนี้มีเอกลักษณ์ที่สำคัญในจังหวัดชายแดนใต้ มีลวดลายและสีสันสะดุดตาที่มีความโดดเด่น มีชื่อเสียงในการต่อเรือกอลและเพื่อการประมงจริง รวมทั้งเรือกอลและจำลองเพื่อเป็นของที่ระลึก สำหรับลวดลายที่วาดลงไปบนตัวเรือนั้นเป็นศิลปะแบบไทย จีน กับมุสลิมผสมผสานกัน โดยเริ่มแรกมีการตกแต่งลายบนเรือในราชพิธีที่ต้องมีการสลักเสลาอย่างวิจิตร ในภายหลังได้ลดลงเหลือแค่การเขียนลวดลายที่วิจิตรเท่านั้น เรือกอลและในชุมชนต่อด้วยไม้กระดานทั้งลำ การต่อเรือยังใช้เครื่องมือช่างที่ไม่ซับซ้อน เช่น ขวาน ค้อน สิ่ว ฯลฯ ส่วนของหัวเรือที่ถือว่าเป็นที่สิงสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนที่เขียนลวดลายจะมีการลงสีพื้นเป็นสีพลาสติกสีขาว เมื่อแห้งแล้วจะขัดและลงทับด้วยสีน้ำมันสีขาวอีกครั้ง สำหรับลวดลายสะท้อนการรับเอาอิทธิพลของไทย จีน และมุสลิมเข้ามาไว้อย่างกลมกลืน มีรายละเอียดเป็นรูปสัตว์ในจินตนาการ หรือภาพทิวทัศน์สี่สไลหรือเป็นภาพวิถีชีวิตลงบนลำเรือ

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วรวิทย์ สุภาพ (2546) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมกลองปฐา : กรณีศึกษา จังหวัดลำปาง ซึ่งพบว่า ในอดีตมีจุดมุ่งหมายเพื่อการดำรงชีวิตและใช้ในพิธีกรรมของสังคม ผู้ถ่ายทอดคือพระสงฆ์และครูชาวบ้าน ทำการถ่ายทอดให้กับชายที่มีความสนใจเรื่องกลองปฐา องค์ความรู้ที่ถ่ายทอด คือ องค์ความรู้ด้านการบรรเลงกลองปฐา และองค์ความรู้ในเรื่องคติความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับกลองปฐา โดยทำการถ่ายทอดในรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัยต่างจากปัจจุบันที่เป็น การศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมกลองปฐา ผู้ถ่ายทอด คือ วิทยากรซึ่งถ่ายทอดให้กับผู้ที่สนใจในการอนุรักษ์วัฒนธรรมกลองปฐา โดยถ่ายทอดองค์ความรู้ในเรื่องการบรรเลงเป็นหลัก คุณค่าวัฒนธรรมกลองปฐาที่มีต่อชุมชนนั้น เป็นคุณค่าที่เกิดจาก บทบาทหน้าที่ของกลองปฐา ในอดีต พบว่า ประกอบด้วยคุณค่าทางด้านจิตใจ ร่างกาย ศาสนา สังคม ประวัติศาสตร์ และสุนทรียศิลป์ ในปัจจุบัน พบว่า คุณค่าด้านศาสนาหายไปแต่ปรากฏคุณค่าด้าน เศรษฐกิจ การนำวัฒนธรรมกลองปฐามาถ่ายทอดในโรงเรียนต้องนำองค์ความรู้ทั้ง 2 ด้านมาเป็นหลัก ในการถ่ายทอด โดยบูรณาการวัฒนธรรมกลองปฐาเข้ากับสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่ม ในวิธีการสอน แบบผู้เรียนเป็นสำคัญ และอาศัยความร่วมมือจากชุมชนในการถ่ายทอดวัฒนธรรมกลองปฐา

วาสนา มะเจะแน (2552) ได้ศึกษาเรื่อง เรือกอและจำลอง ธุรกิจที่สร้างรายได้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งพบว่า เรือกอและซึ่งบรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดให้ทุกคนได้เห็นศิลปวัฒนธรรม ที่มีคุณค่ายิ่ง และความงดงามของลวดลายบนเรือกอและที่ชาวประมงได้เขียนลายตามจินตนาการของตนเอง มีความผูกพันกับเรือกอและเสมือนเป็นสัญลักษณ์แห่งวัฒนธรรมกับการดำเนินชีวิตที่สืบทอดจากบรรพบุรุษถึงปัจจุบัน ทำให้ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้านได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการทำเรือกอและจำลองที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมโดยรวมของชาวประมงชายฝั่งทะเล และนำไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์เรือกอและที่สร้างรายได้แก่ เยาวชนที่ไม่ได้รับการศึกษาในระบบ เพื่อช่วย แก้ปัญหาการว่างงาน ปัญหาเสพติดตลอดจนการสร้างช่องทางให้เยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เป็น ประโยชน์ เพื่อสร้างอาชีพจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภาวิณี นิตทิม (2553) ได้ศึกษาเรื่อง การถ่ายทอดความรู้จากแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผลการถ่ายทอดความรู้ พบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้ในระดับ น้อยมาก เนื่องจากไม่มีประสบการณ์ร่วมในการศึกษาแหล่งโบราณคดี ดังนั้นหากจะให้การดำเนินงาน ประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องมีการถ่ายทอดความรู้อย่างต่อเนื่อง และสร้างความร่วมมือระหว่าง นักวิชาการ หน่วยงานท้องถิ่น และชุมชนแนวทางในการพัฒนา คือ การพัฒนาเส้นทางเดินเท้าให้เป็น เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ จัดทำศูนย์ข้อมูลโบราณคดี คู่มือนำชมสำหรับผู้มาเยือน ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ เพื่อให้ชาวต่างชาติสามารถเข้าชมด้วยตนเองได้ ตลอดจนมีการกำหนดจำนวนผู้เข้าไปยังแหล่งโบราณคดี เพื่อจะเป็นการดำรงรักษาแหล่งโบราณคดีไว้

ธัญธิ วัณโณภูมิประเทศ (2553) ได้ศึกษาเรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้าน : กรณีศึกษาวงกลองยาว อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และฐานคิดที่ส่งผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้าน ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มนักเรียนประถมศึกษา กลุ่มผู้สูงอายุได้รับการถ่ายทอดเทคนิคการตีกลองยาวขั้นพื้นฐานผ่านการสาธิตวิธีการและการบอกเล่าโดยตรง ส่วนกลุ่มบุตรหลานของปราชญ์ชาวบ้าน ได้รับการถ่ายทอดเทคนิคการตีกลองยาวขั้นสูงผ่านวิธีครูพักลักจำ อย่างไรก็ตาม กลุ่มนักเรียนประถมศึกษา และกลุ่มบุตรหลานได้รับการถ่ายทอดที่เหมือนกัน ในเรื่องความเชื่อของวงกลองยาว ปัญหาสำคัญที่พบในการถ่ายทอด คือ (1) ปัญหาด้านการไม่ได้ถ่ายทอดเนื้อหาบางเรื่อง เช่น การปลุกเสกกลองยาว การผลิตกลองยาว (2) ปัญหาด้านการขาดผู้รับการถ่ายทอด (3) ปัญหาด้านการถ่ายทอดให้แก่กลุ่มนักเรียนประถมศึกษา และ (4) ปัญหาด้านระยะเวลาของการถ่ายทอด สำหรับฐานคิดสำคัญของปราชญ์ชาวบ้าน ที่ส่งผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การเห็นคุณค่าของวงกลองยาว และความเชื่อมโยงระหว่างวงกลองยาวกับสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมของชุมชน

ถกิงพล ขำยัง (2556) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเพื่อการสร้างสรรค์วิถีชีวิตชาวประมงมลายู: เรือกอและ ซึ่งพบว่า การถ่ายทอดเรื่องราววิถีชีวิตของชาวประมงในสังคมปัตตานี และความเชื่อความศรัทธาในลวดลายที่มีอยู่ในเรือกอและ เป็นการศึกษาและทดลองหาแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมในรูปแบบใหม่ และนำเสนอในลักษณะเฉพาะตน เพื่อเป็นการสร้างงานจิตรกรรมที่แสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และเป็นการบันทึกขั้นตอนการพัฒนากระบวนการสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ อาศัยหลักการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรม และมีการทดลองใช้ มีขั้นตอนที่สำคัญ ขั้นที่ 1 พัฒนาต้นแบบงานจิตรกรรม ขั้นที่ 2 ทดลองนำผลงานจิตรกรรมจัดแสดง สรุปได้ว่า วิถีชีวิตชาวประมงมลายูเรือกอและสามารถนำมาถ่ายทอดผ่านงานศิลปะ โดยมีโครงสร้างของผลงานตามแนวคิดทัศนศิลป์ได้ ผลงานจิตรกรรมสื่อะคริลิคบนไม้ตัดเป็นรูปเรือกอและ ผสมผสานกับมุมมอง โดยใช้แรงบันดาลใจจากการศึกษาวิถีชีวิตชาวประมงมลายูสร้างสรรค์ผลงานออกมานำเสนอ ทั้งนี้สะท้อนถึงคุณค่า ความงดงาม ความกลมกลืนของวิถีชีวิต เป็นการอนุรักษ์รูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในภาคใต้

สุกัญญา ดวงอุปมา และภัทรพร ภาระนาถ (2556) ได้ศึกษาเรื่อง การถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอเสื่ออกก ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการศึกษาภาคสนาม พบว่า องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอเสื่ออกกในอดีตจนถึงปัจจุบันด้านวัสดุและอุปกรณ์ ด้านกระบวนการทอเสื่ออกก ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการอนุรักษ์ลวดลายการทอเสื่ออกก ควรให้มีการส่งเสริมให้ความรู้ และพัฒนาทักษะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ส่งเสริมความรู้และพัฒนาทักษะให้มีคุณภาพและมาตรฐาน ทั้งยังสามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน สังคมชุมชน เกิดความรักความสามัคคี ตลอดจนเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอเสื่ออกกต่อไป

เดชวิทย์ นิลวรรณ และทิพย์พฐ์ กฤษสุนทร (2557) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการและกลยุทธ์ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็น การศึกษาถึงขั้นตอน รูปแบบและวิธีการ ในการดำเนินกิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีการ สืบสานภูมิปัญญาในพื้นที่ให้แก่เด็กและเยาวชน จากผู้สูงอายุหรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีองค์ความรู้ใน เรื่องต่าง ๆ โดยใช้วิธีการศึกษาด้วยการสังเกตการณ์กระบวนการในการถ่ายทอด ซึ่งกระบวนการใน การถ่ายทอดเริ่มตั้งแต่การเตรียมความพร้อม จากหน่วยงานเทศบาล ตำบล ชุมชน และปราชญ์ ชาวบ้าน มีขั้นตอนในการถ่ายทอดเริ่มจากการนำเข้าสู่เนื้อหา รูปแบบการถ่ายทอด สื่อการสอน กิจกรรม เทคนิคการจูงใจ มีการใช้รูปแบบในการถ่ายทอด 9 รูปแบบ มีกิจกรรมที่ใช้ในการถ่ายทอด 9 กิจกรรม และมีกลยุทธ์ในการถ่ายทอด 7 กลยุทธ์ ซึ่งการเลือกใช้รูปแบบ กิจกรรม และกลยุทธ์ของ ปราชญ์ชาวบ้านนั้น จะขึ้นอยู่กับภาระงานของผู้ที่รับการถ่ายทอดเป็นหลัก แล้วจึงกำหนดขอบเขต ของเนื้อหาสาระที่จะถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เหมาะสมกับผู้รับการถ่ายทอด

ปณตนนท์ เกียรประภากุล (2557) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการเรียนรู้การถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่น การปั้นเครื่องปั้นดินเผา บ้านม่อนเขาแก้ว ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ซึ่งพบว่า กระบวนการเรียนรู้การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มาจากบรรพบุรุษหรือในครอบครัว และการ เรียนรู้ด้วยตนเอง กระบวนการเรียนรู้จากผู้เชี่ยวชาญ ทั้งนี้ลูกหลานของหมู่บ้านม่อนเขาแก้วในอดีตที่ มีความสนใจในการปั้นเครื่องปั้นดินเผา โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้โดยการสังเกต หรือการเลียนแบบ ประกอบไปด้วย 4 กระบวนการ คือกระบวนการใส่ใจ กระบวนการเก็บจำ กระบวนการกระทำ และ กระบวนการจูงใจ นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มเยาวชนและ นักเรียนพบว่า การจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ ได้ใช้วิธีการสอนแบบสาธิตเป็นตัวอย่าง สำหรับ ปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการเรียนรู้การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการปั้นเครื่องปั้นดินเผาบ้านม่อน เขาแก้ว ได้แก่ ปัญหาทางด้านผู้สืบทอด ปัญหาด้านสถานที่ในการเรียนการสอน

นิตติยา ทองเสนอ และ อุทิศ สังขรัตน์ (2558) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการวัฒนธรรมและภูมิ- ปัญญาท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในตำบลเกาะหมาก อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ซึ่ง พบว่า การจัดการวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ชาวบ้านในตำบลเกาะหมาก คือ (1) การรื้อฟื้น วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ดั้งเดิมของชุมชนบางอย่างที่กำลังเลือนหายขึ้นมาใหม่ (2) การปลูก จิตสำนึกทางด้านวัฒนธรรมและให้เกิดขึ้นในชุมชน (3) การส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้านและครูภูมิปัญญา ให้มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ และการอนุรักษ์สืบสาน (4) การใช้วิถีวัฒนธรรมการดำรงชีวิตและ วิถีประมงเพื่อการท่องเที่ยว (5) การกำหนดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาให้เป็นจุดท่องเที่ยว เชิงสร้างสรรค์

สุวิทย์ วงษ์บุญมาก (2558) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่ายอำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งพบว่า กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่าย มี 7 ขั้นตอน คือ (1) การกำหนดความรู้ตามหลักคิดของชาวบ้าน เน้นคิดด้านวัฒนธรรมประเพณีค่านิยมในท้องถิ่นที่ชาวบ้านมุ่งอธิบาย ตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น (2) การสร้างและแสวงหาความรู้ด้วยวิธีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การแสวงหาความรู้จากนายจ้าง และการทำตามแบบความต้องการของลูกค้า (3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบมีการวาดแบบภาพหัตถกรรมหินอ่อนไว้ในสมุดบันทึก ภาพถ่ายและวีดิทัศน์ (4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล มีการประมวลความรู้ในการเขียนรูปแบบผลิตภัณฑ์หินอ่อนและภาษาที่เข้าใจง่าย (5) การเข้าถึงความรู้ การจัดทำสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ วีดิทัศน์ การจัดทำเอกสารเผยแพร่องค์ความรู้ การสาธิต การเขียนแบบ และการสืบทอดด้วยวาจา (6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ มีการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ การเข้าร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ที่ทีมวิจัยจัดขึ้น องค์ความรู้บนเว็บไซต์ผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ นายจ้างถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ลูกจ้าง ส่วนครอบครัวมีการถ่ายทอดองค์ความรู้จากพ่อแม่สู่ลูก และเครือญาติ (7) การเรียนรู้การนำความรู้มาใช้ประโยชน์เกิดระบบการเรียนรู้ สร้างองค์ความรู้และประสบการณ์ใหม่นำไปสู่การปรับตัวและพัฒนาหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่าย ซึ่งองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่ายเป็นความรู้ที่ขัดเจ้านามาสู่ การเผยแพร่ผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อเผยแพร่และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างกว้างขวาง และมีการนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่าย ไปถ่ายทอดแก่เด็กและเยาวชนผ่านเอกสารเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมหินอ่อนพรานกระต่ายสู่สถานศึกษาที่อยู่ในท้องถิ่น

นิมมวล จันทบุญ, เกวลี อ่อนเรือง และ สัญญา เคนาภูมิ (2559) ได้ศึกษาเรื่อง แนวคิดการจัดการภูมิปัญญาวิถีกรมวิถีไท ซึ่งพบว่า การจัดการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น กระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสารมาสู่องค์ความรู้ที่เป็นระบบ โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาช่วยในการพัฒนาความรู้ เพื่อให้ชุมชนสามารถเข้าถึงพัฒนาตนเองให้ และประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีความสามารถในการพึ่งตนเองและมีวิถีชีวิตที่ดีงามสอดคล้องกับบริบทในท้องถิ่น ชุมชนจึงจำเป็นต้องจัดการความรู้ที่มาจาก “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” จากผู้รู้ในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือปราชญ์ชาวบ้านรวมถึงความรู้ยังแฝงอยู่ในวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นกรมกับความเป็นภูไทเป็นสิ่งที่คู่กันมาเป็นเวลายาวนาน ซึ่งความรู้เหล่านี้สมควรได้รับการส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือถ่ายทอดเพื่อไม่ให้สูญหายไป การจัดการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงควรได้รับการพัฒนาให้เกิดคุณค่าต่อภาคส่วนอื่นอย่างต่อเนื่อง

เอี่ยมพร โตภาณุรักษ์กุล และ ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม (2559) ได้ศึกษาเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยทรงดำ ซึ่งพบว่า การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยทรงดำ ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักและมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนโครงการ กิจกรรมต่าง ๆ และอาศัยความร่วมมือขององค์กรหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีแนวทาง คือ (1) การสร้างองค์ความรู้ (2) การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ ศูนย์เรียนรู้ (3) ปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าใจวัฒนธรรมและเข้ากับชุมชนได้ดี (4) กระบวนการสืบทอดและหลักสูตร (5) กิจกรรมงานประเพณี (6) การสร้างเครือข่าย (7) การจัดตั้งกลุ่มทอผ้า (8) การสื่อสารประชาสัมพันธ์ และมียุทธศาสตร์การสร้างแนวทางเชิงพื้นที่ คือ (1) การระดมความร่วมมือ (2) การกระตุ้นผู้นำ (3) การสร้างแรงจูงใจในการสืบทอดปัจจัยและเงื่อนไขสู่ความสำเร็จคือปัจจัยภายในประกอบด้วย (1) สำนักทางชาติพันธุ์ (2) ทนทางวัฒนธรรม (3) สมาชิกในชุมชน (4) ผู้นำชุมชน และปัจจัยภายนอกประกอบด้วย (1) ภาครัฐ (2) ภาคเอกชน และ (3) ภาควิชาการ

ณิรดา เวชญาลักษณ์ (2560) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งพบว่า แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรมีการร่วมมือกันระหว่างชุมชน สถานศึกษา และองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ให้มีการจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน สถานศึกษาและชุมชนควรร่วมกันวิเคราะห์หลักสูตร และออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับสาระการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้วางแผนหรือออกแบบการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น สถานศึกษาควรจัดกิจกรรมเรียนรู้โดยแบ่งงานหน้าที่รับผิดชอบ สำรวจ สืบค้น รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ นำเสนอแลกเปลี่ยน ควรจัดตั้งคณะกรรมการในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และประชาสัมพันธ์แหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นที่รู้จัก

พระครูประภัทรสุตธรรม (2560) ได้ศึกษาเรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านดุนาหนองไผ่ ตำบลนาหนองไผ่ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งพบว่า แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญา ทำได้โดย (1) การสร้างมูลเหตุจูงใจให้สืบทอดการทอผ้าไหม เพื่อให้เกิดรายได้และเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับชาวบ้าน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านให้ดีขึ้น (2) การสืบทอด โดยลูกหลานหรือสมาชิกในครอบครัวได้สัมผัสการทออย่างต่อเนื่อง ทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจเป็นไปด้วยวิถีการธรรมชาติ เกี่ยวโยงสัมพันธ์กันของคนในครอบครัว ซึ่งเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมโดยการใช้ผ้าไหมเป็นเครื่องมือ เพื่อให้ผู้หญิงมีความสมบูรณ์พร้อมตามที่สังคมชุมชนคาดหวัง และมีข้อเสนอแนะ คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนด้านความรู้ความเข้าใจ ทักษะ วัสดุ อุปกรณ์ งบประมาณให้เหมาะสมกับงาน ถ่ายทอดความรู้ให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบ มอบหมายภารกิจและกระตุ้นเจ้าหน้าที่ระดับตำบลให้มีความสำคัญ จัดการดำเนินงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในบทบาทภารกิจกิจหน่วยงานที่เหมาะสมและให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ประสานความร่วมมือจากหน่วยงานภาคีระดับประเทศ จนถึงระดับพื้นที่

วิภาพรรณ พินลา (2560) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ท้องถิ่นศึกษา เพื่อส่งเสริมพฤติกรรมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนิสิตปริญญาตรี ซึ่งพบว่า รูปแบบการจัดการเรียนรู้ท้องถิ่นศึกษา เพื่อส่งเสริมพฤติกรรมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนิสิตปริญญาตรี มีองค์ประกอบคือ (1) หลักการของรูปแบบการจัดการเรียนรู้ (2) วัตถุประสงค์ของรูปแบบการจัดการเรียนรู้ (3) กระบวนการจัดการเรียนรู้ (4) เงื่อนไขการนำรูปแบบการจัดการเรียนรู้ไปใช้ ประกอบด้วย หลักการและการตอบสนอง ระบบสังคม สิ่งสนับสนุน โดยรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นมีกระบวนการจัดการเรียนรู้ 5 ขั้นตอน คือ (1) ขั้นตระหนักสำนึกท้องถิ่นตนเอง (2) ขั้นรวบรวมวัฒนธรรมท้องถิ่น (3) ขั้นวางแผนอนุรักษ์สืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่น (4) ขั้นทำตามแผนที่กำหนด และ (5) ขั้นประเมินผลและประยุกต์ใช้

อรณิชา ทศตา, สุกัญญา ใจอดทน และ จันทร์จิรา ใจอดทน (2560) ได้ศึกษาเรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งพบว่ากลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย ประธานกลุ่มทอผ้าไหม ราษฎรชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ สมาชิกในกลุ่มทอผ้าไหม โดยเทคนิคการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมใช้เทคนิคการสาธิต การปฏิบัติจริง การบอกเล่า เพื่อให้ปฏิบัติตาม โดยการทำให้ดู พร้อมทั้งการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน วิธีการเรียนรู้ส่วนใหญ่เกิดจากการลงมือทำ การลองผิด ลองถูก ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้เป็นพลวัตร จนเกิดการสั่งสมและพัฒนาความรู้การทอผ้าไหม อยู่ตลอดเวลา ซึ่งแต่ละวิธีขึ้นอยู่กับองค์ความรู้และกลุ่มเป้าหมายที่จะรับการถ่ายทอด แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญา พบว่า ควรมีการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ ควรมีการสนับสนุนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การจัดหลักสูตรให้กับสถาบันการศึกษาเพื่อให้สถาบันที่เกี่ยวข้อง ช่วยสืบสานและสืบทอด เพื่อบรรจุเป็นหนึ่งในหลักสูตรการเรียนการสอน

อัจฉราพร จิวสุภา (2560) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าไหมสู่คนรุ่นใหม่ของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองแซ่ ตำบลตองโขบ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร ซึ่งพบว่า แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าไหมสู่คนรุ่นใหม่มี 8 ด้าน คือ (1) ด้านหลักการ (2) ด้านวัตถุประสงค์ (3) ด้านวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา เป็นการถ่ายทอดโดยใช้วิธีสาธิตและวิธีปฏิบัติจริงในการถ่ายทอด (4) ด้านการถ่ายทอดด้วยสื่อบุคคลภายในชุมชน โดยผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าไหมในชุมชน เป็นผู้ถ่ายทอดไปยังผู้รับการถ่ายทอดโดยตรง ทั้งการพูดคุยและการปฏิบัติ (5) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าไหม ได้แก่ การสาวไหม การฟอกไหม การย้อมเส้นไหม การทอผ้าไหม การทำเส้นยืน การสืบทอด การมัดหมี่ และการทอผ้าไหม (6) ด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านลายผ้าไหม มีทั้งลายโบราณและลายประยุกต์ (7) ด้านการวัดและประเมินผล และ (8) ด้านการส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่อนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น

กนกวรรณ ทองคำสิง, อนุกุล พลศิริ และ เหมือนแพร รัตนศิริ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการเล่นพื้นบ้านของเด็กไทยภาคใต้ ซึ่งพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการเล่นพื้นบ้านของเด็กไทยภาคใต้ ได้แก่ นโยบายการศึกษา ครูผู้สอน ประชาชน ชาวบ้าน บุคคลภายในครอบครัว เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการเล่นพื้นบ้านของเด็กไทยภาคใต้ให้คงอยู่ ต้องเริ่มจากนโยบายของสถานศึกษา ชุมชน และหน่วยงานที่รับผิดชอบ ร่วมส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรม จัดหาแหล่งเรียนรู้ ปรับเปลี่ยนอุปกรณ์และวิธีการเล่นให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และวิถีการดำเนินชีวิตในแต่ละท้องถิ่น

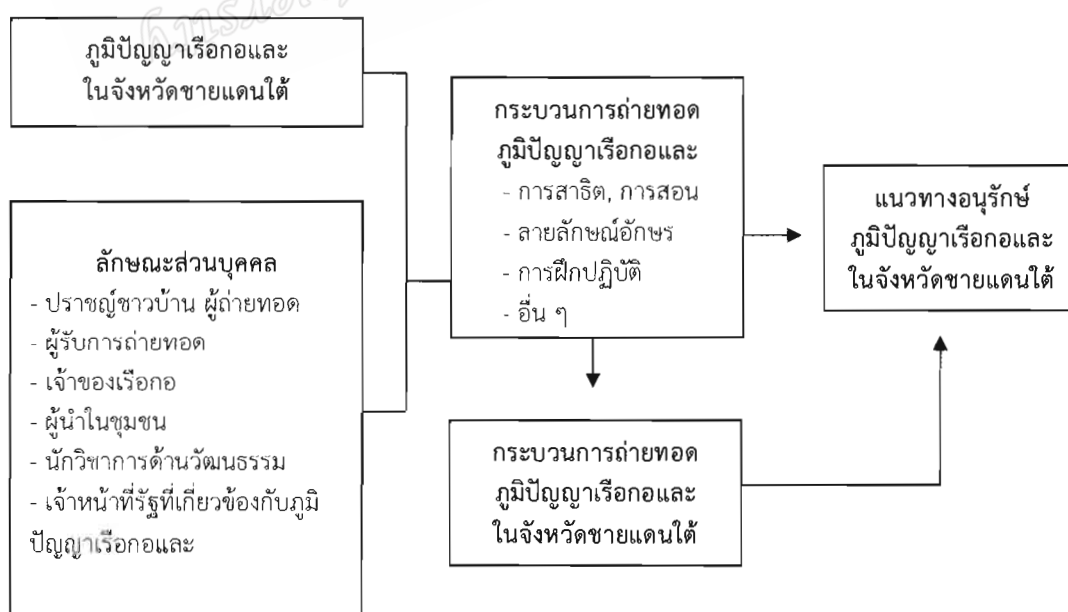
นิภาวรรณ เจริญลักษณ์, วีรศักดิ์ อุ่นอารมณเลิศ และ นรินทร์ สังข์รักษา (2561) ได้ศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาและการอนุรักษ์ พื้นฟูวิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ซึ่งพบว่า ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษา ประกอบด้วย เกษตรกร ผู้อาวุโส ลูกหลานของชาวสวนส้มโอ ประชาชน นายอำเภอ เกษตรอำเภอ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน ครู กลุ่มเครือข่าย และกลุ่มเกษตรกร เครือข่ายทางวิชาการ พบว่า สภาพของการอนุรักษ์ และการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาเกษตรกร ได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางปัญญาที่สืบทอดแบบรุ่นต่อรุ่น ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ สืบทอดภูมิปัญญาให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง และแนวทางการอนุรักษ์ ได้แก่ การฟื้นฟูตามแนวทางที่บรรพบุรุษได้สั่งสมไว้ การประยุกต์ การผสมผสานความรู้เก่าและใหม่ เพื่อสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ การสร้างใหม่ การคิดค้นรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง

อรพิน ปิยะสกุลเกียรติ, สุวรรณา เขียวภักดีพร, พระปลัดสุระ ญาณธโร, กันตพัฒน์ พรสิริวัฒนสิน และ ปกรณ์ ปรียากร (2561) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของประชาชนชาวบ้านในการจัดการตนเองของชุมชน ซึ่งพบว่า บทบาทประชาชนชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนที่อาศัยความเชื่อมั่นศรัทธาจากชาวบ้าน การเป็นบุคคลต้นแบบในการดำเนินชีวิต และเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและเสียสละต่อส่วนรวม เป็นผู้สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชน สามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนที่กำลังเผชิญอยู่และนำมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน โดยการใช้ทักษะด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้สั่งสมมาใช้ในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ภายในชุมชน รวมไปถึงการนำวัฒนธรรมท้องถิ่นมาสร้างเป็นอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในชุมชน เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เกิดความจงรักภักดีต่อชุมชน การสร้างค่านิยมร่วมของชุมชนทางด้านคุณธรรม จริยธรรมให้เป็นชุมชนแห่งปัญญาที่มีทั้งคนดี และคนเก่ง อีกทั้งการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับศาสตร์ต่าง ๆ ได้อย่างกลมกลืน มีความรู้ที่เท่าทันและปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงภายนอกได้ พัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืนในอนาคต

9. กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ มีกรอบแนวคิดในการวิจัยเพื่อศึกษาภูมิปัญญาเรือกอและ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดชายแดนใต้ นั้น มีเพียง 2 จังหวัดที่ยังคงอนุรักษ์ผ่านการสร้างสรรค์ออกมาเป็นรูปธรรมเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ โดยได้ข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือ (1) ปราชญ์ชาวบ้านผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาเรือกอและ (2) ผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาเรือกอและ (3) เจ้าของเรือกอและ (4) ผู้นำในชุมชน (5) นักวิชาการด้านวัฒนธรรม และ (6) เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาเรือกอและ ในบริบทของชุมชน ได้แก่ ชุมชนปะเสยะวอในจังหวัดปัตตานี ชุมชนบ้านทอน ชุมชนศาลาใหม่ในจังหวัดนราธิวาส โดยนำเอาบริบทของเรือกอและของทั้ง 3 ชุมชน มาศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาเรือกอและ เพื่อให้ทราบสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงหรือการรักษาให้คงเดิม ผ่านผู้ถ่ายทอดที่อยู่ในชุมชนไปยังผู้รับการถ่ายทอด ซึ่งเป็นการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาเรือกอและ เพื่อให้ทราบขั้นตอนการสอนของปราชญ์ชาวบ้านที่ส่งต่อไปยังผู้รับการถ่ายทอด และสิ่งที่ผู้รับการถ่ายทอดได้เรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน

ซึ่งนำมาสู่การศึกษาแนวทางอนุรักษ์ภูมิปัญญาเรือกอและในจังหวัดชายแดนใต้ โดยวิเคราะห์ทั้ง การถ่ายทอดภูมิปัญญาเรือกอและให้ลูกหลาน และเยาวชน คนรุ่นใหม่ การส่งเสริมกิจกรรมร่วมกันเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเรือกอและ การส่งเสริม สนับสนุนภูมิปัญญาเรือกอและจากชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ และการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาเรือกอและ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และรวบรวมข้อมูลแก่ผู้สนใจ



ภาพที่ 2.13 กรอบแนวคิดการวิจัย